

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

1 | 2021

Sčítání lidu 2021 | Jak to bude dál s opravou svatého Michala | Historie i současnost rusínských kostelů v Česku | M. Smolák: „Jsem Rusín!“ | L. Dohovič obdržel Cenu Paměti národa | Osudy podkarpatských Židů | Ještě o uprchlících | R. Maxwell, rodák ze Solotvina | Československá policie v Užhorodě | Slovenští spisovatelé o Podkarpatsku

Kolik je Rusínů?

„Kolik nás ve skutečnosti je?“ Tak se ptá stálý titulek Facebooku Rusínů na Slovensku, pod nímž se pravidelně uveřejňují informace, komentáře, historické stati i zprávy o současných aktivitách ze života rusínských obyvatel země. Je to aktuální otázka i pro Rusíny v Česku. Mimochodem, slovenských Rusínů je hodně: podle sčítání v roce 2011 přes 33 tisíc! Výsledky současného sčítání ještě nemáme.

Sčítání lidu, domů a bytů se u nás po deseti letech uskutečnilo letos od konce března. Tento rok je tato akce trochu v pozadí. V nouzovém stavu mají lidé jiné starosti. Nicméně sčítání se konat bude. Podle údajů z roku 2011 se přihlásilo k rusínské národnosti poměrně málo obyvatel Česka, ačkoliv kvalifikované odhady říkají, že tu žije přes 10 tisíc Rusínů. O důvodech leccos víme. Starší rusínští obyvatelé pomalu odcházejí, ti noví – a že jich je tu hodně – si často vůbec neuvědomují, že jsou Rusíny. Na jejich (ne)vnímání národní identity neblaze zapracovala historie: nevráživost či sankce sovětských i ukrajinských vládců někdejší Podkarpatské Rusi namířené proti rusínské národnosti. Naše letošní sčítání však přinese příznivé novinky, které – doufáme – podpoří národní vědomí příslušníků menšin.

Svou troškou jsme přispěli i my v naší Společnosti. Vytvořili jsme video, v jehož textu se praví: *J sme Rusíni v České republice s kořeny ve východní části někdejší Československé republiky. Přítomnost Rusínů v Česku je symbolem demokratických tradic našich společných dějin. Většinou jsme potomky československých občanů na Podkarpatsku, kteří našli domov v českých zemích, někteří z nich bojovali na frontách druhé světové války za svobodu své země. Přijíždíme do Česka i nyní – z Mukačeva, Užhorodu nebo Chustu, také z východoslovenské Sniny, Medzilaborců, Prešova či Košic.*

Zdejší rusínské stopy jsou nepřehlédnutelné. V české krajině, kde stojí malebné dřevěné kostelíky, v dílech českých umělců – spisovatelů, filmařů, malířů. V kulturních sálech a na festivalech, kde znějí rusínské písně v podání Skejušanu či Kantaru. Rusínské kořeny má kytarový virtuos Štěpán Rak i guvernér České národní banky, z rusínské rodiny pocházel i herec a režisér Ladislav Smoljak. Pracujeme tu, podnikáme, studujeme. Působíme jako stavaři, lékaři i zdravotní sestry, prodáváme v obchodních sítích, učíme ve školách. Spoluvytváříme zdejší veřejný prostor, společenský život a kulturu.

J sme tu doma, přitom zůstáváme Rusíny.

Video lze najít na webových stránkách SPPR i na YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=85L2qtfA6U4>

AGÁTA PILÁTOVÁ

Foto Rudolf Štursa

Ochranná konstrukce nad kostelem sv. Michaela

Na konci ledna začala stavba ochranné konstrukce nad kostelem sv. Michaela v Kinského zahradě na Petříně, který 28. října 2020 vyhořel. Konstrukce bude kryt poškozený kostel následující dva roky, než bude odborně zrekonstruován.

V minulých měsících se uskutečnilo odborné vyhodnocení stavu kostela sv. Michala, který zde prováděli specialisté Národního památkového ústavu. Průzkum ukázal, že značnou část kostela je možné zachránit. Shořelé dřevěné prvky by pak měly být nahrazeny věrnými kopiemi.

„Jsem ráda, že stav kostela se ukázal být mnohem nadějnější, než jsme podle prvních zpráv očekávali. Na místě není jen hromada popela a ohořelé trámy – velká část konstrukce požár přečkala. Nyní se budeme soustředit na přípravu rekonstrukce. Chceme kostel svatého Michaela obnovit pečlivě a kvalitně,“ řekla Hana Třeštíková, pražská radní pro kulturu a památkovou péči.

Ohnisko požáru bylo na severní straně kostela, odkud se plameny šířily a zachvátily krytinu kostela a roubení. Nejhůře byla zasažena trojice věží, kde měl oheň největší tah. Některé její části shořely beze zbytků. Dá se laicky říci, že jinak kostel ohořel

nejvíce zvenčí. Přišel z velké části o střechu, do jisté míry má poškozenou i obvodovou konstrukci. V interiéru však hořelo pouze na některých místech. Některé části dřevěné konstrukce nebyly ohněm vůbec zasaženy.

„Po odklizení trosky proběhla v místě požářiště detailní dokumentace a památkářský průzkum. Z něj vyplynulo i zadání pro podobu ochranné konstrukce. Ta by měla chránit to, co z kostela zbylo, a zároveň vytvořit zázemí pro budoucí rekonstrukční práce. Stavba potrvá přibližně týden, počítá se s tím, že na místě bude stát přibližně dva roky. Náklady se budou pohybovat okolo dvou milionů korun,“ uvedl radní hl. m. Prahy pro majetek Jan Chabr.

Předpokládá se, že samotná oprava by měla proběhnout během dvou až tří let.

„Ráda bych také poděkovala všem občanům, kteří ve veřejné sbírce na obnovu kostela přispěli. Dosud se vybralo téměř 1,5 milionu korun,“ dodala radní Třeštíková.

Sbírka stále pokračuje, i nadále je možno zasílat **příspěvky na transparentní účet 500089822/0800.**

VÍT HOFMAN

vedoucí oddělení médií a tiskový mluvčí
Magistrátu hl. města Prahy

Nebojme se uvést svou národnost!

V měsících březnu, dubnu až květnu 2021 (27. 3.–1. 5.) proběhne v České republice sčítání lidu. Základní údaje a pokyny už patrně znáte z médií a internetu, národnostním menšinám však je adresováno několik dokumentů a výzev, jež se jich přímo týkají. Nejprve citujeme pasáže z dopisu **Heleny Válkové**, zmocněnkyně vlády pro lidská práva. Apeluje na to, aby si občané z řad národnostních menšin uvědomili, „že lze uvést v příslušné kolonce svou národnost buď jako jedinou (například polskou, romskou, ukrajinskou, německou, apod.), nebo *lze uvést národnosti dvě, tedy i českou národnost*.“

Stejně jako v minulosti, i v rámci tohoto sčítání není vyplňování této kolonky povinné, tzn. že může zůstat i prázdná, což by ovšem u příslušníků národnostních menšin podílejících se na kulturním životě naší společnosti byla škoda. Znalost procentuálního zastoupení příslušníků menšin v populaci je totiž v mnoha oblastech důležitým argumentem při prosazování jejich zájmů.

Zdůraznit je třeba i to, že uvedení jiné než české národnosti nemá jakoukoliv souvislost a vliv na státní občanství. Výsledky sčítání jsou anonymizovány a konkrétní respondent se tak nemusí obávat, že by někdy v bu-

doucnou mohlo dojít ke zneužití jeho osobních dat.

Věřím, že tentokrát se v České republice nebude žádný příslušník národnostní menšiny obávat uvést svou národnost.“

Z dopisu předsedy Českého statistického úřadu **Marka Rojčeka** týkajícího se příslušníků národností žijících v ČR vyjímáme: „*Vyplnění údaje o národnosti ve sčítacím formuláři je sice dobrovolné, nicméně hraje významnou roli, jelikož v důsledku ovlivňuje možnosti uplatňovat práva národnostních menšin...*“

„Proč se vyplatí při sčítání lidu, domů a bytů 2021 vyplnit svou národnost?“ To je úvodní věta výzvy určené příslušníkům národnostních menšin, tedy i Rusínům. „Je to ta nejlepší cesta, jak jednou za deset let zjistit důležité informace o tom, jak žijeme a kdo vlastně jsme,“ říká výzva. „Sčítání je příležitost, jak se přihlásit ke své národnosti. Nemusíte, ale můžete. A pokud chcete prosazovat práva svého národa ve školách, na úřadech nebo v kultuře, pak byste svou národnost vyplnit měli.“

Český statistický úřad garantuje, že informace, které do sčítacích formulářů vyplníte, slouží pouze ke statistickým účelům a nikdo nepovoláný se k nim nedostane.“

Dokument dále zdůrazňuje: „Národnost není to samé, co občanství. Občanem České republiky může být osoba jakékoliv národnosti. Zatímco státní příslušnost (občanství) dokládá mimo jiné váš občanský průkaz, *o své národnosti má právo si každý rozhodnout sám*. Zpravidla souvisí s etnickým původem, jazykem a kulturními tradicemi.“

„Uvedení národnosti je nepovinné,“ připomíná text. Zatímco „účastnit se sčítání lidu, domů a bytů je pro všechny obyvatele České republiky povinné a každý ručí za to, že o sobě uvádí pravdivé informace, dvě otázky jsou nepovinné, týkají se náboženství a národnosti. Pokud nechcete, vyplňovat je nemusíte. Anebo můžete naopak vyplnit i národnosti dvě, pokud například máte po rodičích smíšený původ.“

K čemu je uvedení národnosti dobré? Přestože je vyplnění národnosti dobrovolné, ve svém důsledku hraje v životě národnostních menšin významnou roli. *Čím více lidí se k určité národnosti přihlásí, tím větší vliv na chod obcí, krajů a státu bude tato národnostní menšina mít...* To, kolik lidí se k dané národnosti hlásí, může mít vliv také na rozsah její podpory z veřejných rozpočtů.“ **ap**

Jsem Rusín

Půl století žije galerista Miro Smolák mimo Slovensko i mimo rusínské prostředí, a přece má téměř denně příležitost mluvit rodným rusínským jazykem. Majitel pražské Galerie MIRO, obchodník s uměním a zakladatel Mezinárodní ceny Trebbia za podporu kultury a tvořivosti tvrdí, že na rodný jazyk se nedá zapomenout. „Mám možnost mluvit rusínsky každý den. Moje česká asistentka Tatiana je totiž rodačka z Užhorodu, takže během pracovní doby plynule přecházíme z češtiny do rusínštiny, aniž bychom si to uvědomovali. Téměř denně jsem v telefonickém kontaktu se svým bratrem Andrejem i s některými rusínskými kamarády, kteří dnes žijí v různých částech světa. Přitom si ani neuvědomuji, že v průběhu rozhovoru spontánně přejdeme do rusínštiny,“ vyznal se Smolák v rozhovoru pro rusyn.sk.

V dopise, který zaslal naší redakci jako svou reakci na naše video Rusíni v České re-

publice k tomu dodal: „Jsem taky Rusín, byl jsem a budu. A slibuji, že při sčítání lidu na to nezapomenu.“ Dopis je psán v rusínském jazyce.

top

Marvan začal hrát divadlo v Užhorodě

Jaroslav Marvan začal s herectvím právě před 100 lety. V Užhorodu! Je to nepřehlédnutelný fakt v životopisu známého perfekcionista mezi herci. Populární muž se narodil 11. 12. 1901 na Žižkově a jeho otec mu našel zaměstnání u Československé pošty, kde on sám zastával na žižkovském okrsku čelné postavení. Mladý Marvan obdržel na konci roku 1920 sdělení, že pro další případné perspektivní povýšení je umístěn od 1. 1. 1921 do 31. 12. 1923 do okrsku užhorodského se vším zaopatřením. Tady v Užhorodu, mezi divadelními ochotníky, začal svou hereckou dráhu! Po návratu do Prahy záhy zanechal poštovního úvazku výpovědí a nastoupil (1926) jako řádný člen Divadla Vlasty Buriana. Až pak přišla jeho filmová sláva. **zv**

KRÁTCE

* **Malé dějiny Rusínů** Ivana Popa, které před lety vydalo nakladatelství Libri ve spolupráci se SPPR, vyšly nedávno také ve slovenštině. Monografie je souhrnnou prací o historii Rusínů v celém průřezu dějin malého středoevropského národa. Dějinami Karpatských Rusínů se zabývala nejen rusínská, ale také maďarská, rakouská, ruská, česká, slovenská, sovětská a ukrajinská historiografie. Úvahy maďarských, rakouských, českých a slovenských historiků o tom, že Rusíni jsou součástí středoevropských dějin jsou logické. Na druhé straně

dnešní beletrizovaná, nadměru zpolitizovaná a nacionalistická ukrajinská historiografie neuznává Rusíny ani jako svébytný národ, ani samostatnost jejich dějin...

* **Půvabný videoklip** k sčítání lidu 2021 na Slovensku vydal ZIRS. Můžete ho najít na několika adresách:

<https://www.youtube.com/watch?v=g0dsZGuseTM>

<https://www.facebook.com/rusyn.sk/videos/138706688075466>

www.rusyn.sk - link: <https://www.rusyn.sk/cenzus-2021-videoa-zirs/>

* **Grigorij Tarkovič**, první řeckokatolický biskup Prešovské eparchie zemřel před 180 lety. Narodil se v listopadu 1754, po vysvěcení na kněze působil jako řeckokatolický farář v Užhorodě, kde také vyučoval v tamním semináři, později se stal katedrálním vikářem v Mukačevě. V roce 1816 byl jmenován prvním biskupem nově založené eparchie v Prešově. Jako biskup založil v Prešově velkou knihovnu, která získávala knihy i ze zahraničí, mj. z Ruska. Byl také významným rusínským spisovatelem.

ap

Dřevěné kostely z Podkarpatské Rusi – příklady důmyslné architektury našich předků

Za první Československé republiky bylo na území dnešního Česka přeneseno pět dřevěných, původně řeckokatolických dřevěných kostelů z Podkarpatské Rusi a jeden z východního Slovenska. Jejich stavební kompozice vychází z tradic míst, kde původně stály, ale reagovala i na podmínky ze vzdálenějších oblastí. Nacházejí se v Hradci Králové, Blansku, Dobříkově, Praze (kostel sv. Archanděla Michaela nedávno vyhořel), Nové Pace a Kunčicích pod Ondřejníkem. Dávají nahlédnout do historie Rusínů, svébytného národa, který nikdy v dějinách neměl na různých ustláno. A stále nemá.

Jednotlivé typy kostelů většinou charakterizují oblast, ze které pocházejí, a národnostní menšiny, jež se tu vyskytují. Podoba huculských či bojkovských (a jiných) kostelíků závisí i na místních stavebních zvyklostech; v některých případech se tu ale dají hledat inspirace i ze vzdálenějších oblastí. Příklad: u kostelíku, který původně stál v Nižném Selišči, a nyní se nachází v Blansku, se dají vypořádat inspirace ze Srbska. „V dřívějších dobách totiž byly oblasti Podkarpatské Rusi a Srbska významně propojeny. Zmíněný kostelík původně neměl věž, což je právě znakem srbské kostelní architektury,“ vysvětluje vedoucí etnografického oddělení Národního muzea Jan Pohunek. Právě on je průvodcem **šestidílným cyklem Českého rozhlasu – stanice Vltava (vysílal se v lednu letošního roku), který představoval historii vážící se k podkarpatským dřevěným kostelíkům.** Konkrétně se věnoval šesti z nich, které byly za první Československé republiky přeneseny z Podkarpatské Rusi na naše území. Tehdy jsme byli všichni, tedy Češi, Slováci, Moravané, Slezané i Rusíni, a další národnostní menšiny, v jedné republice. Bohužel jen velice krátce...

Stavebního materiálu, dřeva, bylo na Podkarpatské Rusi dostatek. „Co se stavby kostelíků týče, bylo v oblíbené především dřevo dubové. Jednak pro svoji trvanlivost, jednak pro možnost impregnace před stavbou. Stavělo se ale například i z tisu nebo jiných druhů dřeva. Tisový je kupříkladu kostel svatého Mikuláše, který dnes zdobí Hradec Králové,“ říká k tomu Pohunek. Dřevěná stavba se pak dá poměrně snadno rozebrat a přenést na jiné místo. Některé kostelíky tak byly zachráněny před zkázou.

Jak se vlastně šest dřevěných podkarpatských kostelíků ocitlo v Čechách a na Moravě, na území dnešní České republiky? Důvody byly různé. „Roli v tom hrála mimo jiné romantizující představa Čechů o východě tehdejší republiky. Zmíněné sakrální stavby symbolizovaly představy, jaké u nás panovaly o Podkarpatské Rusi a jejích obyvatelích. Dalším důvodem bylo ohrožení některých staveb a možné památkové ztráty. Často se stávalo, že si lidé na určitém místě postavili

Foto Pavel Mráček

Kostel svatého Archanděla Michaela v Praze na Petříně

nový zděný kostel, starý přestali využívat a ten začal chátrat. Jeho památková hodnota pak byla zachována díky přenesení. Dalším důvodem byly projekty větších skanzenů, jejichž součástí se tyto kostelíky měly stát. To se týká například kostela svatého Archanděla Michaela, který stojí v Praze na Petříně. Byly tu i důvody osobní nebo lokální, kdy významní mecenáši zafinancovali převozy některých kostelů a třeba je pak prioritně využívali,“ vypočítává Pohunek iniciační okamžiky převozů historických staveb k nám. Ať už byly důvody jakékoliv, máme tu dnes co obdivovat. Kostelíky nám současně stále připomínají nedávné propojení Podkarpatské Rusi s českými zeměmi a Slovenskem v jednom státním útvaru.

Kam se za dřevěnou krásou podkarpatských kostelíků můžeme nyní vypravit v České republice? Zopakujme si, že do Kunčic pod Ondřejníkem, Hradce Králové, Blanska, Dobříkova, Nové Paky a Prahy. Bohužel, v pražských Kinského sadech najdeme dnes jen vyhořelou ruinu; můžeme se ale zapojit do sbírky, kterou na obnovu stavby vyhlásil pražský Magistrát. Účet bude otevřen až do letošního října.

Začneme tedy stavbou v Praze, o níž jsme podrobněji psali v č. 4/2020. Kostel svatého Archanděla Michaela byl postaven v 17. století původně v podkarpatských Velikých Loučkách. Do Prahy byl převezen z Medvědovců, obce nedaleko Mukačeva. „Škoda, kterou oheň způsobil, je nejenom kulturně – historická, ale i emoční a společenská, a ta je finančně nevyčíslitelná,“ smutně poznamenává etnograf Jan Pohunek.

Za převozem kostela Všech svatých v Dobříkově stojí významný prvorepublikový senátor Václav Klofáč; kostelík byl postaven v obci Velika Kopanja v 60. letech 17. století. V roce 1857 byl prodán a převezen do Chlomovců, což je ves nacházející se v současnos-

ti nedaleko ukrajinsko-rumunských hranic. Po převozu do Dobříkova ho začala využívat Československá církev. Součástí podmínky převozu bylo i ustanovení, že ho může používat i jiná církevní společnost, která se hlásí k náboženské snášenlivosti. A to se dělo, jednorázové akce tu občas provozovali třeba pravoslavní. Dohromady to dává hezký příklad ekumenické snášenlivosti a spolupráce. Stavebně jde o jednodlný objekt vycházející z tradic gotické architektury, což dokládá výrazná čtyřhranná věž s jehlanovitou šindelovou střechou.

Kostel svatě Paraskevje je huculského typu a dnes se nachází v Blansku. Pochází z první poloviny 16. století a skrývá v sobě architektonické vlivy ze Srbska. Patří k těm nejstarším, některé prameny uvádějí, že vznikl už v roce 1541. Stavěl se ale dlouho – příčinou byly války a mor. A ještě zajímavost z jeho novější historie: původně měl být vystaven v roce 1928 na výstavě v Brně, ale k tomu nedošlo. Převoz se uskutečnil až v polovině 30. let a svatostánek byl nabídnut církvi Československé. S tím měla církevní správa na Podkarpatské Rusi trochu problém, nakonec ale byla jednání dovedena ke zdárnému konci.

Foto archiv

Kostel všech svatých v Dobříkově

O záchranu trojzubového kostela svatých Prokopa a Barbory (dnes) v Kunčicích pod Ondřejníkem se do velké míry zasloužil tamní Okrašlovací spolek a jeho šéf, majitel vítkovických kamenouhelných dolů Eduard Šebela. „Okrašlovací spolky často pečovaly o památky, ale jejich záběr byl širší. Šlo o zvelebování obce, budování památníků, veřejně využitelných objektů a další činnost,“ přibližuje význam důležité prvorepublikové aktivity, která připomíná dnes často zmiňovanou občanskou společnost.

Pokračování na straně 4

Dřevěné kostely z Podkarpatské Rusi...

Dokončení ze strany 3

Kostel byl postaven na přelomu 17. a 18. století a do Kunčic převezen roku 1931 tak trochu i jako svatební dar pro Šebelovu dceru. Ta tu měla veselku. Pěkné místo pro svatbu, že? Poté, co zaujal nové stanoviště, dostal kostel i nový zvon. Ten odlila firma Manoušek, která vytváří zvony dodnes.

Kostel svatých Prokopa a Barbory v Kunčicích

Novopacký kostel svatého Mikuláše byl postaven začátkem 18. století nedaleko Mukačeva. V Nové Pace stojí na Husově kopci. Je bojkovského typu, výška jednotlivých srubů postupně směrem od vchodu narůstá. „Mají typické barokní bání, samozřejmě menší a nějakým způsobem reflektované v lidovém prostředí. Nejde o bání východního typu; kdybyste je například viděli na nějaké věžičce kostela v Praze, přišli se nad tím nepozastavíte,“ přibližuje kostelní stavbu Jan Pohunek. Existence svatostánku byla poprvé doložena v obci

Kostel svatého Archanděla Michaela

Boboviště; když si místní vystavěli kostel kamenný, byl přenesen do Obavy u Užhorodu. Odtud už cestoval do Nové Paky. V roce 1930 ho totiž koupil zdejší továrník Otto Kretschmer, který v něm chtěl zřídit soukromé muzeum. Po Listopadu byl kostel vrácen rodině, v současnosti je využíván k řeckokatolickým obřadům. A zajímavost: v kostele se nachází vyhrávaná křtitelnice. „Dítě bylo při křtu podle obřadu nutné ponořit celé do vody, což obzvláště v zimě mohl být pro novorozeňata extrémně nepříjemný zážitek. Aby byl pro dítě co nejméně stresující, byla tu voda udržována teplá,“ popisuje Pohunek zdejší zvláštnost.

Kolem dalšího kostela svatého Mikuláše (původně Michaela) v Hradci Králové je ohrada s brankou pocházející z původního příslušenství kostela v Nižním Mirošově; tady si tedy vzájemně „vypomohly“ dvě církevní stavby. Královéhradecký skvost je lemkovského typu, trojsrubová konstrukce má největší věž nad vstupem. Pochází z místa nedaleko Medzilaborců, odkud se stěhoval do Malé Poljany. Je tedy spjat s územím dnešního Slovenska. Jeho vznik

je datován k počátku 16. století, do Hradce Králové byl prodán v roce 1929.

V čem všem vidí Jan Pohunek význam kostelíků přenesených ve 20. a 30. letech minulého století z území Podkarpatské Rusi nebo z Rusíny obývaného východního Slovenska k nám? „Je to jednak připomínka první republiky a snah o kulturní sepětí v rámci Československa. O vytváření státní identity, která spojovala jednotlivé části republiky jako unikátní, ale aspoň teoreticky plnohodnotné součásti. Zároveň jsou dokladem činnosti jednotlivců a spolků, kteří usilovali o památkovou ochranu těchto objektů a měli zájem zvelebovat své okolí. Pro církve měly zmíněné kostely velký význam v tom, že je mohly využívat. Samozřejmě jsou to i významné a zajímavé památkové objekty. Jde o doklady historické tradice a typů architektury specifické pro území Podkarpatska a východního Slovenska, které ale můžeme navštívit tady, u nás, bez nutnosti většího cestování.“

Čímž ale samozřejmě neodrazujeme od cesty na Podkarpatskou Rus. Doufáme, že zdravotní situace se brzy vrátí do normálu, a budeme moct obdivovat dřevěnou, ať už církevní či světskou architekturu přímo na Podkarpátí.

Do té doby si můžete na internetových stránkách Českého rozhlasu – Vltava najít cyklus věnovaný dřevěným kostelíkům přeneseným z Podkarpatské Rusi do západní části tehdejší republiky, do Čech, Slezska a na Moravu. Má šest částí – tedy každá je věnována jedné stavbě.

TOMÁŠ PILÁT

(Odkaz na seriál:

<https://vltava.rozhlas.cz/drevene-kostely-z-podkarpatske-rusi-prikklady-dumyslne-architektury-nasich-predku-8410697>)

Post Scriptum k článku o podkarpatoruských uprchlících

Ve svém článku „Železná opona na Podkarpatské Rusi“, který vyšel v čísle 4/2020 jsem zmínil obzvláště neblahou skutečností našich poválečných dějin, a sice to, že uprchlíci z Podkarpatské Rusi byli v některých případech v Československu zadrženi a násilně vydáni zpět na „Zakarpatskou Ukrajinu“, nebo (po lednu 1946) do Sovětského svazu, kde byli vystaveni soudní perzekuci a uvěznění v některém z lágrů „souostroví Gulag“.

Jak už to bývá, až po uveřejnění textu jsem mezi kopiemi dokumentů ze Státního archivu Zakarpatské oblasti v Užhorodu objevil dopis, který je sice psán na hlavičkovém papíře pražského Ministerstva vnitra, ale nemá číslo jednací a z jeho formulace je zřejmé, že je „osobního“ rázu. Je adresován předsedovi samozvané Národní rady Zakarpatské Ukrajiny a dezertérovi z čs. armády Ivanu Turjanicovi. Je mu v něm značně servilním způsobem činěna nabídka na součinnost čs. bezpečnostního aparátu při „odchytu“ podkarpatských uprchlíků, kterým se podařilo dostat do Československa. Pisatelem dopisu je tehdejší zástupce šéfa zahraniční rozvědky JUDr. Zdeněk Toman (roz. Asher Goldberger).

Tomanův (do té doby jen nemnohým známý) osud byl v roce 2018 v České republice zpopularizován díky stejnojmennému filmu. V něm je, jako jeden z ústředních motivů, zobrazena Tomanova pomoc polským, ale i podkarpatským Židům prchajícím do Československa, nebo přes ně na Západ. Přestože film neskrývá, že Toman tak činil pro peníze, právě v případě anexe nejvýchodnější části našeho předválečného státu, k níž měl ostatně osobní vazby, jej nechají tvůrci poprvé, alespoň na chvíli zapochybovat o správnosti cesty, po níž jde. Dopis Turjanicovi svědčí o opaku – nejen, že o něčem takovém zřejmě vůbec nepochyboval, ale nese zodpovědnost za tragický osud těch, kteří si svobodu nevykoupili svými penězi.

V Praze dne 5. října 1945

Milý Ivane Ivanoviči!

Především přijmi srdečný pozdrav z Prahy.

V Československé republice, zejména v Čechách, se usadili příslušníci Zakarpatské Ukrajiny. Pravděpodobně mají strach ze sovětského režimu a mají za to, že se v Československu dá obchodovat načerno a provádět tzv. šmelinářství. Jsou mezi nimi i lékaři, zejména židovského původu.

Myslím, že máme postupovat ve smyslu dohody sovětsko-československé a v Československé republice ponechat jen ty občany Zakarpatské Ukrajiny, kteří se hlásili k české, nebo slovenské národnosti při sčítání obyvatelstva a ne jen nyní z konjunkturálních důvodů.

Dá se předpokládat, že mezi těmito lidmi jsou také osoby, které byly u Vás trestně stíhané, a proto by bylo dobré, kdybyste nám oznámili jména osob, které přednostně chcete vydat.

Říkal jsem soudruhu [ministru vnitra Václavu] Noskovi, že sovětská vláda by mohla považovat za nepřátelský akt, kdybychom dovolili příslušníkům Z. U. [Zakarpatské Ukrajiny] pobyt na našem území a hodláme příslušníky Z. U. zachytit a odevzdat Vám je.

Bud' tak hodný a sděl mi, zda souhlasíš s tímto postupem a případně mi sděl svůj návrh.

Přeji Ti všechno nejlepší a také další úspěch ve Tvé práci.

Tvůj Z. Toman

Pozn.: Originál dopisu je uložen ve fondu Prezidium Národní rady Zakarpatské Ukrajiny (opis 1, inventární číslo 167).

JÍŘÍ PLACHÝ

Levko Dohovič, bojovník proti komunismu

Obecně prospěšná společnost Post Bellum pravidelně oceňuje žijící významné osobnosti a pamětníky. Mezi laureáty jsou váleční veteráni, političtí vězni, odbojáři, ti, kdo přežili holocaust, občané perzekvovaní komunisty, příslušníci církvi a mnozí další. Cena Paměti národa byla na sklonku loňského roku předána i rusínskému odbojáři Leonidu Levko Dohovičovi, muži s dramatickými životními osudy.

Leonid Levko Dohovič se narodil 29. září 1935 v rodině řeckokatolického faráře Eugena a učitelky Anízie. Ještě před koncem druhé světové války utekl jeho otec před pronásledováním NKVD na Slovensko. V roce 1946 uprchla za otcem jeho starší sestra a měl ji následovat i Leonid. Přejít přes hranici se mu ale nepodařilo. Na Podkarpatské Rusi ovládané Sovětským svazem zůstal Leonid s matkou a dvěma sestrami. Zapojil se do protisovětského odboje. Příslušníkem odbojové skupiny „Smrt“ se stal v roce 1949, v pouhých třinácti letech. Chtěl osvobodit svoji zemi od nadvlády Sovětského svazu, je muž Československo přenechal Podkarpatsko v r. 1945. Stalinova vláda přinesla Dohovičově rodné zemi útlak, bídu, náboženskou nesvobodu a všeobecný úpadek. Mimořádně tvrdé útoky vedli představitelé sovětské moci na řeckokatolickou církev, nutili obyvatele, aby přestoupili na pravoslavi.

Dohovič dopltil na to, že se s dalšími mladíky postavil bolševické diktatuře. Dne 2.

února 1950 ho uvěznil a později odsoudil za masovou agitaci proti komunismu a SSSR jako člena antisovětské organizace a za zradu vlasti. Rozsudek zněl na deset roků v nápravně výchovných táborech a odebrání občanských práv na pět let. Sovětská moc tvrdě trestala i děti...

Levko prošel řadou věznic a gulagů. Z tábora pro mladistvé vězně v Archangelské oblasti na poloostrově Konvejer chtěl utéci, kopal tunel, ale nepodařilo se jej dokončit, tunel objevili dozorcí. V říjnu 1952 byl za pokus o útěk odsouzen na dalších deset let vězení. Dostal se do tábora Rudnik ve městě Vorkuta. „Kdo nebyl optimista, zahynul,“ říká o svém věznění. V kolonii skládal protisovětské básně pod pseudonymem Jevgenij Karpatskij. O svém pobytu v lágru dále vypráví: „Byli jsme na tom byli hůř než zloději a vrazi. O nich bachaři říkali: ‚Oni se převy-

chovají, napraví se.‘ My političtí vězni jsme pro ně byli ti nejhorší banditi.“

Levkova cesta po pracovních táborech pokračovala, ale 26. července 1956 se mu díky záruce tří lidí z Užhorodu podařilo dostat na svobodu. Na jaře 1957 poloilegálně vycestoval i s matkou a sestrami za otcem do Československa.

Zde pracoval a studoval. Jako sborníkem vedl Ukrajinský sbor v Praze, později Poddukelský ukrajinský lidový sbor a dívčí sbor Vesna. V roce 1971 mu zakázali sbor řídit a pracovat s mládeží. Patnáct let pracoval jako brigádník. Po sametové revoluci se opět vrátil k působení v hudební oblasti. Usadil se v Košicích, s manželkou Helenou má tři syny.

„Leonid byl neuvěřitelně statečný,“ řekl o něm historik Adam Hradílek.

(Podle materiálů portálu Paměť národa)

Tragický listopad 1938 pro Podkarpatskou Rus

Konec listopadu roku 1938 se stal osudným datem pro mnoho Čechů i Slováků usídlých na Podkarpatské Rusi. Sotva se stačili zabydlet v této líbezné zemi, podlehlí osudným hrátkám velmocí, jež je odsud vyhnaly. Opouštějte tuto zemi bylo bolestivé. Zaposlouchejte se do ovzduší kolem našeho vyhánění z mého rodného města, jak je popsal reportér Lidových novin Josef Šidák po tzv. Vídeňské arbitráži v r. 1938.

Po převratu 1918 opustil maďarský stát zanedbané městečko, dnes se k němu vrací výstavná metropole. Československý stát investoval do Užhorodu desítky milionů Kč, vybudoval rozsáhlou čtvrt úředních budov a bytů veřejných zaměstnanců, postavil ve středu této čtvrti přímo nádherný palác zemského úřadu za dvacet milionů Kč, palác, jakým se nemůže zatím pochlubit ani Praha. Vybudoval v pověstném semeništi tyfu moderní vodovod a kanalizaci, zkrátka vytvořil ze špinavého městečka, o němž se před lety vyjádřil proslulý maďarský básník Petöfi krajně opovržlivě, velmi slušné a poměrně čisté sídliště, jenž nezadá městům západoevropským.

Podobně zvelebila československá správa Mukačevo a Berehovo, kde postavila moderní nemocnici za deset milionů. Až uplynou

první dny jásotu a nedočkavého vzrušení, přesvědčí se sami Maďari velmi brzy, že československý stát jim odevzdává maďarskou menšinu na Podkarpatské Rusi v nepoměrně lepší situaci, než v jakých vězela do roku 1919. Maďarům na Podkarpatské Rusi přibývalo škol, pozvedli se politicky i kulturně, v republice se z nich stali svobodní občané, používající všech práv jako ostatní obyvatelstvo. Nic jim československý stát neupřel, a dokonce se jim vede i hospodářsky nepoměrně lépe, než jejich soukmenovcům v Maďarsku.

Zdrcené obyvatelstvo

Maďari dostali dar, který snad ani sami neočekávali. Obyvatelstvo města na rozhraní žilvy maďarského, rusínského a slovenského je více slovanské než maďarské. Na vězky tu padají pouze pomadařštění židé, kteří však neočekávají od maďarského režimu zvláštní přízeň. Osud obdařil Maďary vrchovatě, Rusíny však krutě zklamal. Zklamaly všechny naděje, že vídeňští rozhodčí nahlednou zoufalé následky takové amputace. Rusíni jsou zdrceni. Podkarpatská vláda se sice snaží zorganizovat v okleštěné zemi veřejnou správu, rozproudí nějak hospodářský život a udržet klid a pořádek; také se jí to podaří, ale bude to práce nadlidská.

Celý kraj od Čopu podél železnice na Berehovo a Sevluš a odstoupené enklávy užho-

rodskou a mukačevskou opouštějí čeští lidé, ozebračení částí nebo úplně. Do bahnitých nížin v Potisi československý stát vložil rovněž desítky milionů na regulace řek, na meliorace a podobná zařízení. Československý režim kraj zvelebil, ti však, kdož tu jako služebníci štědrého státu přikládali dvacet let ruku k dílu, odcházejí v nouzi a se sklíčeností v duši. Neblaze si zahrál osud s legionářskou rolnickou kolonií Svoboda u Baťova. Čtrnáct let dřiny na bahnišcích je ztraceno. Osada je opuštěná, pece vyhasly a do hloubi duše rozrušení a zarmoucení kolonisté stěhují zbytky svého majetku do staré vlasti.

Podkarpatská vláda prozatím nemůže zaměstnat všechny české státní zaměstnance. Úřady se stěhují do Chustu a ostatních menších měst, kde není dostatek úřadoven ani bytů. Vláda proto většinu českých lidí propustila na dovolenou. Dostávají zvláštní dekry, až se poměry urovnají, povolá vláda žádoucí odborníky. Stěhování národů na Podkarpatské Rusi si nezadá před událostmi v Sudetech. Úřednická čtvrt Malé Galago v Užhorodě poskytuje v dnech evakuace pohled tržště. Z vesnic přijeli lidé nakoupit lacino nábytek a vůbec všechno, co se skoro zadarmo prodává. Neboť všichni mají naspěch, všichni nedočkavě touží opustit co nejdřív místo zmatků, nejistoty a nebezpečí.

Dokončení na str. 14

Maxwell: Čechoslovák ze Solotvina, který chtěl koupit české fotbalisty

Byla to hlavní sportovní zpráva léta roku 1988: Dva českoslovenští fotbaloví reprezentanti Luboš Kubík a Ivo Knoflíček opustili během přípravného kempu výpravu svého klubu Slavie Praha! Z Německa (tehdy ještě „západní“ Spolkové republiky) hodlali získat zahraniční angažmá. Věřili, že „příslušné tělovýchovné orgány“ jim to v domovině dodatečně schválí. A kdo je kupoval? Tiskový magnát, multimilionář Robert Maxwell, takto majitel anglického klubu Derby County. Jaké překvapení pro zdejší veřejnost, když začaly prosakovat informace o tom, že původem jde o československého občana ovládajícího sedm jazyků!

Veřejnost, jež měla povědomí o majetku bývalých Čechoslováků pouze v souvislosti s Tomášem Baťou ml., najednou zjistila, že je tu někdo, kdo spravuje ve světě majetek dokonce čtyřikrát větší než vlastníci globální značky Baťa. A jeho roční produkce, vyjádřená finančně, je na neuvěřitelné úrovni součtu příjmů Rumunska a Bulharska dohromady. Impérium MCC – neboli Maxwell Communication Corporation – takovou sílu kapitálu představovalo. Základ? Nakladatelství (velké světové encyklopedie byly bezkonkurenční), periodika (nepřehlédnutelné světové tituly) a podíly v leteckých společnostech.

Luboš Kubík a Ivo Knoflíček.

Jaké měl Maxwell možnosti k takovému obchodu?

V osmdesátých letech 20. století měl Maxwell rozjednanu řadu obchodů od Ameriky přes Evropu a Asii až po Japonsko. Byl to vlivný muž a vnímal pozvolnou proměnu poměrů (i ve sportu) zemí „Varšavské smlouvy“. Především Poláci a Maďaři, dokonce i Sověti umožňovali svým předním sportovcům realizovat se na Západě, často v profesionálních klubech (nejvíce fotbalových a hokejových) a závodnických stájích (cyklistických a dostihových). A magnát také věděl, že nekonečné „emigrační“ problémy sportovců Československa – v poslední době odešli např. Nedomanský, Farda, Navrátilová, Lendl, Konkolski, bratři Štátní, Deměč, Pivoňka – brzy skončí. Sázel na to, že s Čechoslováky založí společné podniky a nadnárodní organizace a dosáhne sportovního souhlasu pro Kubíka s Knoflíčkem. Pro československé sportovce by to bylo průlomové řešení. Neuspěl. Pro tuto chvíli.

Robert Maxwell přijat na pražském Hradě generálním tajemníkem ÚV KSČ a prezidentem republiky doktorem Gustávem Husákem.

Události v této části Evropy však vzápětí jeho snahy předběhly. Z fotbalového přestupu sešlo. Kubík nakonec odešel do Itálie a Knoflíček do Německa. Maxwell tak musel posilovat svůj klub z jiných zdrojů...

Sám Leonid Brežněv mu zajistil návštěvu rodné obce

Místní pamětníci vyprávěli, jak v roce 1978 dorazila do Solotvina kolona „vládních vozidel“ se stranickými špičkami svazové republiky. Byl to doprovod Iana Roberta Maxwella. Souhlas k návštěvě rodné obce stvrdil svým podpisem dokonce nejmocnější muž tehdejšího Sovětského svazu Leonid Brežněv. Tou dobou měl podkarpatský rodnák pověst muže, který jako jediný „provrtal Berlínskou zeď“ oběma směry. Dokázal jednat nejen na Západě (Bílý dům, Elysejský palác), ale i s největšími soudruhy „tábora míru a socialismu“, s Brežněvem v Kremle, Honeckerem ve východním Berlíně i Husákem na Hradčanech (v srpnu 1989). Měl být informátorem na obou stranách rozdílných světových soustav, patrně pracoval pro americkou CIA, britskou MI6, sovětskou KGB i izraelský Mosad. Nebylo divu, že s touto pověstí (a určitě i s kontakty) se mu leccos povedlo. Co našel doma v Solotvinu?

Měl tu kořeny, rodný dům už ale nenalezl

Hned jak vystoupil na silnici z vládní limuzíny, silně se rozplakal. Byl totiž opravdu doma. Solotvino. Rodný dům už nenašel, jen studnu, co bývala na kraji zahrady. Jak

Solotvino, bytová výstavba z let třicátých.

líčil tehdejší předák Alex Fejér, chtěl fárat s lidmi ze solného dolu, ale k tomu nedošlo. Vypravil se na hřbitov. Poznal ho kamarád z dětství Jitsak, spolu si zavzpomínali. Maxwell byl zapsán do místní matriky s datem narození 10. 6. 1923 pod jménem Gloch Mehel Gerškovič. Pohledný a veselý kluk. Už od tří let se učil číst a psát. Byl oblíben pro žertovné kousky při velkých pospolitostech o sobotách v synagoze. Když se teď staří kamarádi loučili, shodli se na tom, že se viděli naposledy ve svých třinácti letech. To náš hrdina odcházel do Bratislavy pokračovat ve vzdělání na tamní židovské škole. Už mluvil šesti jazyky.

Než se stal Maxwellem

Ještě doma v Solotvinu měl školní doklady na jméno Abraham Leib Hoch. V roce 1938 v Bratislavě už znějí na jméno Ján Ludvík Hoch. (Nikdy neřekl své původní jméno.) Už roku 1938 ze Slovenska složitě utekl. Přes Maďarsko, Bulharsko, Turecko se dostal až do syrského Aleppa a odtud přes Gibraltar do Francie. Ne nadlouho. Následovala dramatická cesta do Anglie.

Vyznamenání od generála Montgomeryho

To už probíhala 2. světová válka. V roce 1940 pomáhal Angličanům s opevnovacími pracemi. Učil se anglicky a jistý Leslie Jones ho doporučil do kursů speciálních kulometčíků. Vedl si zdatně. Až natolik, že byl na sklonku války vyznamenán generálem (později polním maršálem) Montgomerym. Získal občanství United Kingdom. Znělo na jméno Ian Robert Maxwell. Když válka skončila, začal hledat své příbuzné. Našel jen dvě sestry. Pravda byla hrozná: na ostatní čekala konečná stanice – Osvětim.

Francouzská manželka, německá služba

Robert Maxwell se vrátil na „Západ“. Vypadal pěkně, elegantně, prostě hollywoodský typ. Oženil se s Francouzskou, kterou celý život něžně oslovovat Betty a měl s ní devět dětí. Angličané ho z pozice člena Spojenecké kontrolní komise poslali do Berlína, kde byl pověřen dohledem nad zdejším tiskem. Byl i cenzorem povoleného deníku Der Telegraf. Podílel se na rezií a rozsahu knižního veletrhu v Lipsku (už 1946). Tady, na půdě vydavatelství Springer Verlag, rozhodl po rozhovoru s majitelem Ferdinandem Springerem o své pozdější podnikatelské kariéře. Své nakladatelské portfolio časem rozšiřoval. Krátce je zaznamenána i jedna odbočka: Na konci roku 1947 a především v roce 1948 zorganizoval hromadný vývoz zbraní vyrobených v Československu na pomoc novému státu Izrael. Od této chvíle prý ho začaly „používat“ výzvědné služby několika států. Východních i západních.

Pokračování na straně 7

Maxwell: Čechoslovák...

Dokončení ze strany 6

Po nevyjasněném úmrtí pohřben v Izraeli

Jeho jmění nebylo tajemstvím. Měl nepřehlédnutelné aktivity: 1964 Maxwell Communication Corporation, 1984 Mirror Group Newspapers a podíl v Daily News a Macmillian; v r. 1990 začal vydávat novinový titul The European. Právě ve chvíli, kdy nechal čechoslovenské reprezentanty K+K představit na hrací ploše klubu Derby County před

Poslední velký novinový titul z „Maxwellovy stáje“, neboli European 1990.

ligovým zápasem, měl jeho majetek dosáhnout výše 35 miliard amerických dolarů. Vlastnil impéria, měl však i problémy. Než byly rozluštněny, přišla nečekaná zpráva: 5. 11. 1991 byl Maxwell nalezen v blízkosti své luxusní jachty Lady Ghislane utopený. Jeho skon nebyl nikdy vyjasněn. Patrně nejznámější rodák z rusínského Solotvina je pohřben v Izraeli. (Bylo to se státními poctami.) V blízkosti Olivetské hory na katastru města Jeruzaléma.

VLADIMÍR ZÁPOTOCKÝ

Vzpomínky na Podkarpatskou Rus: Jak se žilo Židům

Před časem psal v časopise Podkarpatská Rus pan Jakub Vlach o osudu Židů na Podkarpatské Rusi. Snad budou jeho i další čtenáře zajímat moje osobní zkušenosti.

Narodil jsem se roku 1927 v Užhorodě. Můj otec byl původem z Maďarska, matka ze Slovenska. Otec vlastnil dřevařský a dopravní podnik a byl úspěšný podnikatel. V Užhorodě žily vedle sebe čtyři větší národnostní skupiny: Maďaři, Češi, Židé a Rusíni.

Náš dům v Užhorodě stál ve čtvrti, kde převážná část obyvatelstva byla česká. Doma se hovořilo maďarsky, ale jakmile jsem vystoupil z domu, byl jsem obklopen češtinou. Byl jsem zapsán do české školky, pak do české obecné školy. Byla to Jubilejní škola T. G. Masaryka v Galagu. Ředitelem byl pan Klestil a třídním pan Pavelka.

Moji rodiče byli židovského původu, ale žádné židovské náboženské zvyklosti nedrželi, do synagogy nechodili. Nicméně, jako vnímavý chlapec jsem si uvědomoval zajímavé postavení Židů v Užhorodě. Podíval jsem se ortodoxním Židům v černých outfitech a mluvících pro mě nesrozumitelnou řečí *jidiš*, jakousi zkomolenou němčinou. Představovali asi 15% židovského obyvatelstva.

Většina ale mluvila maďarsky, konec konců Užhorod po staletí patřil k Maďarsku. Cítili se tito Židé jako Maďaři? Značná část ano. Až do první světové války měli Židé v Rakousko-Uherské monarchii právní rovnoprávnost a byli ekonomicky úspěšní. Prohraná válka však vedla k značným otrěsům. Na několik měsíců se zmocnili vlády komunisté a část maďarského obyvatelstva se v důsledku mírových smluv ocitla v sousedních zemích, zejména v Československu a Rumunsku.

Někdo musel být zodpovědný za prohranou válku a za tzv. Trianonskou mírovou smlouvu, velmi nepříznivou pro Maďarsko. Bylo nasnadě, že vinní jsou Židé. Poválečné Maďarsko jako první v Evropě přijalo r. 1920 protizidovský zákon, omezující počet židovských studentů na vysokých školách (*numerus clausus*).

Podkarpatoruští Židé, z nichž mnozí se považovali za Maďary mojíšského vyznání, začali přehodnocovat svůj postoj k tomuto etniku.

Podkarpatská Rus se roku 1919 stala součástí Československa. Přicházeli tam čeští

vládní administrátoři, učitelé, inženýři a jiní profesionálové.

Pro většinu obyvatel Podkarpatska bylo setkání s Čechy kulturním šokem.

Češi přicházeli z politicky a ekonomicky vyspělé země do nejchudší provincie prakticky feudálního Maďarska.

Za dvacet let trvání první republiky platila rovnost všech občanů před zákonem jako neporušitelný princip. Židé měli ve veliké úctě prezidenta Masaryka, a to nejen za jeho roli v hilsneriádě, ale také pro podporu židovské komunity v Palestině, kterou navštívil jako vůbec první hlava státu.

Na Podkarpatské Rusi vyrůstala mladá generace Židů, která chodila do českých škol a která obdivovala a přejímala českou kulturu. Hlásila se k národnosti československé a fandila fotbalovému klubu ČsČK.

V roce 1938 v důsledku tzv. Vídeňské arbitráže připadla jižní část PR, včetně Užhorodu, Maďarům.

Z etnických skupin žijících na Podkarpatské Rusi to byli pouze Maďaři, kteří vítali své soukmenovce s nadšením. Ale i oni se museli zarazit při pohledu na přicházející maďarské vojsko. Výzbroj ve srovnání s čs. armádou ubohá, mobilitu zajišťovaly koňské povozy, pancéře byly reprezentovány dvoumístnými tančíky italské výroby, které budily útrpný úsměv. Ošuntělé uniformy, vzrůst o několik centimetrů nižší, než jsme byli zvyklí vidět v československé armádě. Byl to dojem chudých nevolníků. Zato důstojníci vyšňoření, zcela jiná sociální třída.

Vzpomínám si, že velké náměstí před vládní budovou v Galagu byla zaplněna extatickými Maďary, kteří donekonečna skandovali: "Mindent vissza!" (všechno zpět!). Čímž bylo míněno území, které Maďarsko ztratilo v důsledku Trianonské mírové smlouvy po první světové válce.

Židé dostali první lekci o nových časech. Výkladní skříně mnohých židovských obchodů byly rozbité ještě v den příchodu maďarské soldatesky. Pamatují si, že hračkářství pana Sterna, které bylo na "korze", mělo dvě výkladní skříně. Jedna, ve které byl obraz admirála Horthyho, bylo ušetřeno.

Na téže ulici jsem byl svědkem, jak jakýsi muž středních let hulákal na česky mluvící dvojici slovy: "Ať mluví maďarsky když jedí maďarský chleba!" Tato podivná logika souvislosti konzumace obilovin s volbou jazyka mi utkvěla v paměti.

Během prvních dvou - tří měsíců maďarské vlády původní nadšení maďarského obyvatelstva značně ochladlo. Jednak výměna české měny za maďarskou byla uskutečněna pro domácí obyvatelstvo nevýhodně, jednak základní životní potřeby citelně zdražily. Významně narostla nezaměstnanost.

Začaly se objevovat nadpisy a letáky s maďarským textem: "Munkát. kenyeret - vagy vissza a Csehekett!" (v překladu: "Chceme práci a chléb, anebo Čechy zpět!")

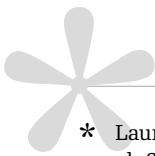
Další nepřijemnou zkušeností místního obyvatelstva byl styk s maďarskými úředníky. Kontakt s českými úřady probíhal zpravidla v civilizované formě, zatímco v maďarských úřadech se občané často setkávali s arogantním jednáním, zejména pokud šlo o občany z nižších sociálních tříd.

Židé zaujímali k maďarskému režimu čím dále tím více nepřátelský postoj. Maďarský antisemitismus se stával oficiální doktrínou zavedením již druhého protizidovského zákona v roce 1939, který stanovil, že v podnicích a úřadech nesmí počet židovských zaměstnanců překročit 6 procent.

Různá protizidovská opatření, oficiální i neoficiální, přibývala jako na běžícím pásu, a to za nadšené podpory většiny Maďarů. Jako příklad neoficiálního postihování v této době (1941) lze uvést toto: Mezi Užhorodem a Budapeští denně jezdil motorový vlak ÁRPÁD. Existoval důvěrný pokyn, aby se Židům lístky na tento rychlovlak neprodávaly. Mezi Židy se ale rychle rozneslo že pokud je v pokladně na cestovní lístky rusínské děvče jménem Namyslo, tento pokyn je ignorován.

Náhodná přítomnost Židů v tomto motorovém vlaku budila nevoli maďarského publika. Můj otec byl svědkem hlasité poznámky maďarského "gentlemana", který zřejmě žil na Slovensku. Na nezastanici přistoupil mladý muž židovského vzezření. Maďar se obrátil k cestujícím s poznámkou: „Takové u nás na Slovensku vyhazujeme z jedoucího vlaku!“ Slovenská protizidovská opatření v této době, tj. v roce 1941, byla daleko "pokročilejší" než v Maďarsku, a dokonce i než v Německu. V roce 1942 byly na popud slovenské vlády jako z první země v Evropě vypraveny první transporty do Osvětimi. Slovenská vláda platila za každého odtransportovaného Žida a za slib, že Žid se na Slovensko už nikdy nevrátí, Němcům 500 marek. To mohlo pobavení nacisté skutečně zaručit.

JAN GONDOS

* Laureátem Ceny evropského občana za rok 2020 se za Slovensko stala Olympiáda lidských práv. Tato soutěž středoškolské mládeže – zaměřená na pěstování demokratického občanství – se tak ocitla ve Společenství laureátů, kteří vzešli z vyhodnocení ve všech státech Unie. Informovala o tom kancelář Evropského parlamentu sídlící v Bratislavě. O udělení národní ceny Olympiády lidských práv rozhodla porota složená z poslanců Evropského parlamentu, zástupců národní občanské společnosti a národní mládežnické organizace. Zviditelnily se i rusínské projekty. **Do zápolení o Cenu evropského občana bylo v tomto ročníku nominováno i Sdružení inteligence Rusínů Slovenska (ZIRS).** Jeho nominace byla postavena na aktivitách z posledních let, mezi které patřily například filmy *V osidlech velmoci* a *Podkarpatská rusínská malířská škola*, vydání knihy *Československý svět v Karpatech* a *Československý svět v Karpatech II*, akce ke stému výročí připojení Podkarpatské Rusi k ČR a také řada dalších akcí spojených s propagací kultury a dějin Rusínů. Podle informací organizátorů Ceny evropského občana projekty a aktivity ZIRS porotu zaujaly, výsledkem čehož byl i postup ZIRS do celoevropského kola.

mi příslušníci rakousko-uherské, německé a ruské carské armády, z nichž mnozí byli Rusíni, množství krutých bojů, které si vyžádaly tisíce lidských životů. Přímou na bojišti, ve vojenských nemocnicích, na obvazích, ošetřovnách, v lazaretech a zajateckých táborech na území dnešních okresů Bardejov, Humenné, Snina, Stropkov, Svidník a Medzilaborce zahynulo v důsledku bojů, nemocí a bojových zranění přibližně 43 000 vojáků,“ říká Anton Liška, odborný pracovník Krajského památkového úřadu v Prešově. Další 633 vojáků zemřelo ve vojenských obvazích a lazaretech v obcích a městech současného okresu Vranov nad Topľou, který bojové operace přímo nepostihly. Všechny tyto oběti našly svůj poslední odpočinek na více než dvou stech válečných hřbitovech, vybudovaných v desítkách lokalit v katastrech obcí a měst sedmi okresů severovýchodního Slovenska.

* **Historie Rusínů od 6. do 21. století** – tak se jmenuje článek Tani Rundesové na serveru rusyn.sk. „Karpatská Rusíni osidlují středoevropské území podél svahů Karpat více než třináct století. Nesou v sobě určitý kód, který se neustále vynořuje ve věku dějin: je to jejich existence na rozhraní mezi západní civilizací a světem byzantské kul-

obcí. Zasloužil se o rozvoj výuky pravoslavného náboženství žáků základních a středních škol. Neúnavně se věnoval dětem a mládeži, více než dvě desetiletí organizoval letní tábory, které měly nejdelší tradici v rámci místní pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku. Organizoval poznávací výlety a poutě na Slovensku a v zahraničí. Během své pastýřské služby byl aktivní a rád se zapojoval do všech důležitých oblastí kulturně-společenského i sociálního života ve městě. V roce 2010 převzal Cenu primátora za podporu ekumenismu ve městě.

* **Sportovní moderátorka Lenka Čviriková – Hriadelová je poloviční Rusínka.** Má na rusínský jazyk krásné vzpomínky spojené s prázdninami u prarodičů. „Pokud by měl tento jazyk zaniknout, bylo by mi to líto,“ říká a dodává: „Matka je Rusínka, prázdniny jsme trávili na vesnici u mé babičky ve Voliči, a tam se mluvilo jen rusínsky. Rusínsky plně rozumím, ale mluvím s obtížemi, protože s rusínštinou nepřicházím do kontaktu. Moji bratrance, kteří vyrůstali na zmíněné vesnici, mluví ale rusínsky dobře.“

* Profesor Ivan Pop připomíná ve své encyklopedii osobností na serveru rusyn.sk **archimandritu Andreje (Vsevoloda Kolomackého).** Narodil se roku 1896 v obci Saražínky, zemřel ve čtyřiaosmdesáti letech v Rumburku. Byl to významný církevní pravoslavný činitel na Podkarpatské Rusi, východním Slovensku, v Čechách a na Moravě ve 20. – 70. letech minulého století. „Prošel třemi válkami, ve 24 letech musel navždy opustit vlast, ve 31 letech ovdověl, sám pohřbil vlastní rodinu, vytrpěl mnoho tělesných bolestí, zakusil mnoho trpkého i v církevním životě, pronásledoval ho gestapo i StB. Postavil nebo opravil téměř 90 chrámů, které považoval za své duchovní děti, namaloval bezpočet ikon, postavil desítky ikonostasů. Výkon, který ve 20. století nemá obdoby,“ má pro Andreje slova uznání významný historik prof. Ivan Pop.

* **„Nejstarším písmem Slovanů není hlaholice, ale starogermánské runy,“** hlásá titulkele stati na serveru rusyn.sk. Znak se zachovaly na úlomku žebra, které archeologové vykopali v lokalitě Lány u města Břeclav nedaleko slovensko-českých hranic. Významný objev přepíše učebnice, protože do této chvíle se za nejstarší písmo Slovanů považovala hlaholice. Na území Velké Moravy ji přinesli byzantští učenci Cyril a Metoděj v druhé polovině 9. století. „Kost pochází z tura domácího, který žil kolem roku 600 našeho letopočtu,“ píše ve zprávě Masarykovy univerzity v Brně Zuzana Hofmanová, odbornice na analýzu archaické DNA z univerzity ve švýcarském Fribourgu. Runové písmo u Slovanů se tak vyskytovalo minimálně o 200 let dříve než hlaholice. Kost s runovým písmem našli už v roce 2017, ale výsledky byly zveřejněny až nyní v prestižním archeologickém časopise *Journal of Archaeological Science*.

Kresha Fedor Vico

* **Za první tři dny sčítání lidu na Slovensku byly sečteny údaje 1,3 milionu lidí.** Demograf Branislav Sproch to považuje za výborné číslo. V rozhovoru pro server rusyn.sk vysvětluje, čím se současné sčítání liší od sčítání před deseti lety, ale i to, proč ve sčítání tak výrazně kolísá počet věřících. „Pokles věřících v roce 2011 byl do jisté míry způsoben i tím, že velká část lidí se nesčítala a údaje o nezanedbatelném počtu lidí byly získávány pouze z registrů. A protože v těchto registrech se informace o víře nenacházejí, zůstala tato kolonka nevyplněná,“ říká Sproch.

* Památkový úřad Slovenské republiky zapsal na začátku února do Ústředního seznamu památkového fondu **další dvě národní kulturní památky. Jde o válečné hřbitovy ve Svidníku a v obci Palota v okrese Medzilaborce.** Severovýchod dnešního Slovenska zasáhla první světová válka nedlouho po jejím vypuknutí. „Od listopadu 1914 do května 1915 svedli na tomto úze-

ture. Tato rozpolcenost je přítomna v mnoha znacích Rusínů, kteří jsou dnes roztroušeni na území sedmi převážně slovanských evropských států (Slovensko, Polsko, Ukrajina, Rumunsko, Maďarsko, Srbsko, Chorvatsko). Ani v jednom z nich se jim dodnes nepodařilo trvale dosáhnout vlastního administrativního vyčlenění území,“ čteme v úvodu článku. Autorka stati se postupně dostává od nejstarších pramenů a popisu nejstarší rusínské historie až k dnešku.

* Začátkem února **zemřel Peter Humeník, děkan a správce Pravoslavné církevní obce v Humenném.** Odešel ve věku nedožitých 67 let. Rodák z obce Medvedie ve Svidnickém okrese byl s městem Humenné spjat 28 let. Během svého působení dokončil výstavbu nového chrámu a rozpis ikon na stěnách jeho interiéru. Stál u zrodu pravoslavného pěveckého sboru, byl autorem hlavní myšlenky vánočního (Rožděstvenského) ekumenického koncertu, který 21 let organizoval spolu s místní církevní

Podkarpatská Rus očami slovenských spisovateľov a publicistov

Aj v slovenskej literatúre nájdeme niekoľko spisovateľov a publicistov, ktorí sa vo svojej tvorbe venovali Podkarpatskej Rusi, i keď rozsah a záber ich tvorby s touto tematikou je skromnejší ako v českej literatúre. Príkladom by mohli slúžiť dvaja autori zo staršej i modernej doby Bohuslav Nosák-Nezabudov a Slávo Kalný.

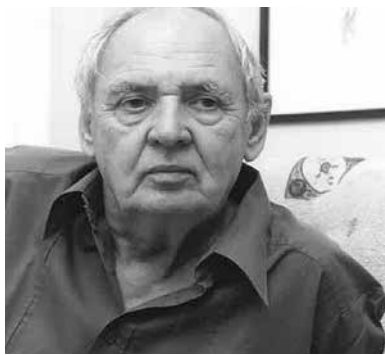
Z tvorby **Bohuša Nosáka-Nezabudova** (1818-1877), evanjelického kňaza, stúpenca L. Štúra a autora historických próz a cestopisov sa zameriame na cestopis „**Listy z neznámej zeme**“, ktorý napísal po svojej ceste po Užskej, Berehavskej, Marmarošskej a Ugočskej župe začiatkom 40. rokov 19. storočia. Cestopis bol na pokračovanie uverejnený v časopise „Orol tatranský“ v rokoch 1845-1846. Nižšie nasleduje stručné priblíženie obsahu diela:

„Predo mnou v tóni Karpát driemal Užhorod so svojimi vežami a kostolmi, zámkom a červenými krovmi,“ píše cestovateľ. „Na predmestí stretali sme krásne Rusínky s košmi na chrbtoch a s motykami. Ich pozdrav Daj Bože dobre utro a Daj Bože dobro zdorovičko milo uchu lahodí. Kráčajúc ďalej, minuli sme kalvínsky kostol a stoličný dom. Idúc dolu vrškom, prišli sme do vlastného mesta. Čelom k rieke Uh, nad ktorou sa pevný most klenie. Za mostom sa rozprestiera trh, obchod je tu dosť hodný. Tu Maďari na sivých voloch a krátkych vozíkoch vezú slivky, broskyne, hrušky a dyne; tam Rusíni stoja pri váhe a dávajú si soľ odvažovať z kráľovskej soliarne. Na druhej strane volá žid na Rusínov: „Simo, simo, dobri ljudi. Mam pipky, dobrij dohan, horiločku, solodkui horuku, mikij chlib – vse za lacnij hroš.“ Nosák ďalej popisuje stretnutie s Michalom Lučkajom, užhorodským parochom (farárom), ktorý práve dokončoval spis o histórii Rusínov a mukačevského biskupstva. Nosák navštívil aj vtedajšieho biskupa Vasila Popoviča. Putovanie autora viedlo ďalej do Mukačeva. Z pamätihodností sa zmieňuje o kláštore sv. Nikolaja („steny tejto svätyně sú samé obrazy, jedným z nich je obraz zakladateľa monastýra Korjatoviča. Najkrajší je ikonostas s obrazmi príbehov východnej cirkvi. Stoj pevne a dlho, svätýňka utešená, tvoja krásna nech sa vlieva do srdca tohto ľudu“). Nosák pozdravuje mukačevskú pevnosť, ktorá do r. 1897 plnila úlohu väznice („hrad, kam náš korolj zlych ľuidej zatvira“). Cesta Nosáka pokračuje cez švábske osady Koropec, Lalo, Žofija („osady pekné, s bielymi domkami a širokými ulicami“) a rusínske dedinky Dunkovica, Silce, Vlachovo. Svoje putovanie po Podkarpatsku končí v Chuste, Sevljuší a Berehove.

Dielo je zaujímavým svedectvom pomerov na Podkarpatsku v prvej polovici 19. storočia. V niektorých častiach obsahuje z dnešného pohľadu archaické hodnotenia. Nezabúdajme však, že cestopis bol napísaný pred 180 rokmi. Jeho hodnota spočíva okrem iného v poznani, že už vtedy sa našli sloven-

skí národovci, ktorí sa zaujímali o osud blízkeho rusínskeho národa.

Z tvorby **Slava Kalného** (nar. 1929), autora 12 kníh, šéfredaktora denníka Smena v rokoch 1965-1968, neskôr dramaturga Čs. rozhlasu v Bratislave, viacnásobného držiteľa ceny E. E. Kischa za literatúru faktu sa sústreďme na dve knihy, obsahujúce desať reportáží z Podkarpatska. K obsahu prvej knihy „**Keď umiera hoteliér**“ (1998):

Veterán slovenskej žurnalistiky Slavo Kalný

Kniha S. Kalného Ako umiera hoteliér

V časti **Stretnutia/Trojdnový štát** autor približuje históriu krajiny v 20. storočí. Zmieňuje sa o pozitívnom dedičstve 1. republiky, uchované v pamäti tamojších starších generácií. Starý pán spomína: „Vošiel som do paláca k Baťovi a jedným dychom ma pozdravili tri predavačky – jedna krajšia ako druhá. Vkročím do kšeftu k Židovi a tam takisto – klania sa, až bradou zemetá pult: Čo si pán želá? Pán si mohol zaželať, za čím len srdce pištalo, no splnenie želania záviselo od korún vo vrecku.“ Masarykova republika bola symbolom demokracie, nebolo lágrov ani povinných kontingentov. Nasledovali udalosti rokov 1938/1939, krátke obdobie autonómie, obsadenie Maďarskom, misia ministra F. Němca v Chuste v r. 1944, záujem Sovietskeho zväzu o ovládnutie Podkarpatska a jeho pripojenie v r. 1945. K ďalším reportážam:

Jarmo – je o návšteve dediny so slovenskou menšinou. Starý gazda konštatuje: „Stalin nás oslobodil od majetku, Chruščov od lágrov, Gorbačov od starostí, čo s rublami, keď ničoho niet.“

Zaicho – reportáž popisuje pomery v období perestrojky. Bol pocitovaný nedostatok tovaru, vo frontách sa stálo na všetko. Učiteľ v malej dedinke v rozhovore konštatuje: „Nie sme pripravení na demokraciu, spadla zhora k masám od Gorbačova.“

Lietajúci učiteľia – autor približuje osud Vasila Fedáka, v r. 1990 posledného žijúceho hráča z futbalového klubu Rusj Užhorod z družstva lietajúcich učiteľov. Zmieňuje sa o smutnom osude futbalistu, ktorý strávil roky v gulagu.

Palčiaky – o soche Lenina v Užhorode pred bývalým Zemským úradom, dnešným sídlom oblastnej administratívy.

Bohyňa – stretnutie s jasnovidkou, ktorá autora informovala o straníckej vile v Kamenici pri Užhorode, kde A. Dubček nedobrovoľne strávil dva dni v auguste 1968 po únose z Prahy.

Babie leto – dojmy z návštevy vily pod dohľadom príslušníka KGB Ivana. Reportáž s touto témou bola po prvýkrát uverejnená v Československu 17. decembra 1990.

Hriešny učiteľ – podrobnejšia kapitola o školskej politike za čs. obdobia, o činnosti cigánskej školy v Užhorode a o jednom výnimočnom učiteľovi školy J. Šestákovi.

Nezvestný Nikola Šuhaj – autor sa vydal do Koločavy po stopách I. Olbrachta a prerozprával príbeh slávneho zbojníka s priblížením pomerov na dnešnej Koločave.

Druhá kniha S. Kalného „**Božie muky**“ (2009) obsahuje reportáž pod názvom **Sobášny kočiar**, o histórii slovenskej obce **Nový Klenovec** pri Mukačeve. Autor prináša podrobnosti o úsilí našich krajanov o návrat z Nového Klenovca do ČSR po zmene štátnoprávných pomerov v r. 1945. O šťastný koniec vystahovaleckej anabázy sa najviac zaslúžil správca miestnej školy Tomáš Kováč. Autor v bohatej miere využil spomienky a písomnosti správcovej dcéry Márie Kováčovej. Obe diela odporúčam do pozornosti českým čitateľom. S. Kalný, ako prvý zo slovenských spisovateľov prináša s pravým reportérskym zaujatím svedectvo o pomeroch na Podkarpatsku na sklonku sovietskej éry. V niektorých reportážach sa vracia aj do obdobia 1. ČSR. Skvelé a podnetné čítanie!

Dodajme, že s tematikou Podkarpatska je možné sa oboznámiť v knihe reportáží **K. Sidora: Na Podkarpatskej Rusi** (1933). Spomienkové prózy **L. Boreckého: „Kliatba draka Veremeja“** a **Magdalény Lavrinovej „Život na strnisku doby“** (2012) majú autobiografický charakter – obaja autori strávili časť života v Užhorode. V tejto súvislosti je možné uviesť, že Podkarpatsku sa venovali aj viacerí rusínski spisovatelia, žijúci na Slovensku. To už je námiet na samostatnú kapitolu.

VLADIMÍR KUŠTEK

Sovětská „kulturní revoluce“ v Zakarpatské oblasti jako nástroj likvidace národní kultury Rusínů

Prvním krokem k uskutečnění sovětské „kulturní revoluce“ na Podkarpatsku byla likvidace rusínského školství, demonstrativní pálení rusínských školních učebnic a příruček. A to ještě předtím, než byla *Smlouva o předání Podkarpatské Rusi - Zakarpatské Ukrajiny* ratifikována parlamenty SSSR a ČSR (ČSR 22. 11. 1945, SSSR 27. 11. 1945) a oficiálně nastolen sovětský režim. Od 1. září 1945 měla být výuka ve školách vedena ukrajinsky nebo rusky. Další krok v sovětizaci školství byl zcela absurdní. Kvůli rozdílu v nástupu do školy v SSSR (od 7 let) a ve střední Evropě včetně Podkarpatska (od 6 let) Národní rada tzv. Zakarpatské Ukrajiny na „doporučení“ sovětských odborníků nařídila opakování ročníku ve všech školách, aby absolventi škol na Podkarpatsku ukončili školní docházku ve stejném věku jako na celém území SSSR. Takže do první třídy jsem chodil dvakrát!

Vážnější problém byl v nedostatku učitelů ovládajících ruštinu nebo ukrajinštinu. Učitelé z řad ruských a ukrajinských emigrantů před příchodem Rudé armády utekli na Západ, zbylí byli zatčeni a posláni do gulagu jako kontrarevolucionáři. Ve školách zůstali absolventi československých, maďarských a rusínských učitelských ústavů rusínského původu, kteří ukrajinštinu ani ruštinu profesionálně neovládali, avšak učit museli, jinak mohli být obviněni ze sabotáže.

Škola na sovětský způsob

Ve školách se učilo směsicí rusínštiny, ukrajinštiny, ruštiny a církevní slovanštiny. Z dnešního hlediska byla taková jazyková kaše nejspíš svérázným slovanským esperantem. V dalších letech už pokračování neměla, do škol byli nasazeni učitelé z východní Ukrajiny a Ruska. Nastal další problém, děti ani rodiče jim nerozuměli a oni nerozuměli dětem. Rusové opovrhlivě pojmenovali rusínštinu „tarabarský jazyk“. Navíc, jak je známo, slovanské jazyky mají jednu „nebezpečnou“ zvláštnost – jsou v nich tzv. „miny“. Určitá slova mají stejné znění, ale úplně jiný význam, v některých případech opačný, v jiných spisovné slovo v jednom jazyce má dokonce vulgární význam ve druhém. Díky tomu se stávaly našim učitelům ruštiny a ukrajinštiny východního původu různé „úrazy“. Třída nejprve strnula a vzápětí vybuchla smíchy. Ve vyšších třídách měli žáci usilovně studovat dějiny SSSR, avšak ve skutečnosti to nebyly dějiny SSSR, ale výhradně Ruska. Museli jsme znát nazpaměť panování ruských carů a jejich boj proti nepřátelům. Bylo nám trochu divně, že měli spoustu nepřátel, a přece dokázali rozšířit území Ruska až do Aljašky. Podobné to bylo i v zeměpisu. Znali jsme všechny řeky od Volhy k Amuru, ale že bychom věděli, co je Tisa, odkud a kam teče, to ne. Dějiny, zeměpis a literatura našeho kraje nepatřily do výuky, (bohužel to platí i pro dnešní výuku na Ukrajině). Jak se zpívalo v sovětské písni „Moj adres, ně dom i ně ulica, moj adres - Sovětskij Sojuz“!

Školství se konsolidovalo začátkem 50. let s příchodem nové generace učitelů, většinou už místního původu. Avšak místo na školách se pro ně našlo pouze na vesnicích, v městských školách byl učitelský sbor výhradně východního původu. Koncem 50. let nastala další pohroma: „Reformátor“ Nikita Chruščov vyhlásil program budování komunismu, jehož budovatelé museli mít středoškolské vzdělání. Horliví úředníci v každém městečku a větší vesnici narychlo zakládali desetiletky (představte si v každé české vesnici gymnázium!); pro starší generaci byly zřízeny večerní střední školy. Takové desetiletky měly mizernou úroveň; maturitní vysvědčení se rozdávala jako na pásu, jejich prestiž klesla na nulou.

„Péče“ o kulturu

Téměř v každé vesnici bylo zřízeno „kulturní středisko“, byť primitivní (knihovna, klub pro promítání filmů), které sloužilo především pro politické školení obyvatelstva, pro vymývání mozků. V centru každé vesnice visel na sloupu tlampač, který od 6 ráno do noci hřmál usnesení ÚV KSSS a budovatelské písně oslavující stranu. Usnali jsme se zvonkohrou z kremelské věže a zvuků hymny „Sojuz něrušimyj...“ V každém domě bylo instalováno rádio po drátě, to se aspoň dalo na rozdíl od tlampače vypnout.

Na základě usnesení oblastního stranického vedení byla ve všech knihovnách provedena plánovitá likvidace knih z dob „buržoazních

režimů“. Knižní fondy knihoven Společnosti A. Duchnoviče, Prosvity, Podkarpatské vědecké společnosti (PON), a samozřejmě zejména z biskupství šly do stoupy. Důsledně byly odstraňovány především veškeré publikace v rusínštině. V bývalých střediskových vesnicích a okresech se „buržoazní knihy“ spalovaly pro výstrahu přímo na místě. Jejich přechovávání se totiž trestalo podle paragrafu o „šíření kontrarevoluční literatury“. Komunistický režim usilovně demonstroval podporu tzv. lidové kultury zakládáním amatérských pěveckých sborů, tanečních skupin, divadel, pořádáním spartakiád a přehlídek s povinným oslavováním komunistické strany a jejich vůdců, zpěvem poukrajinštěných „lidových“ písní. Důsledek byl pro rusínskou lidovou kulturu katastrofální – degradace a primitivizace skutečných hodnot. Obnovení činnosti spolků podkarpatských spisovatelů a výtvarných umělců po válce povoleno nebylo. Jejich členové (pokud byli prověřeni) museli vstoupit do sovětských, státem organizovaných svazů a přijmout požadavky socialistického realismu, což nutně vedlo k umrtní originální podkarpatské malířské školy i rusínské literární tvorby. Mezeru rychle zaplňovali bezpáteří „umělci“ oslavující stranu a sovětský režim ve stylu socialistického realismu.

Problematické vysoké školství

Sovětský režim se snažil demonstrovat také svou kladnou stránku. V Užhorodě byla založena univerzita a učitelský ústav (později sloučen s univerzitou). Koncem 50. a začátkem 60. let byla univerzita rozšířena o řadu výzkumných center (atomový výzkum, sledování kosmických těles aj.) většinou napojených na vojenský průmysl. Vědeckovýzkumný potenciál univerzity však nebyl – s výjimkou zdravotnictví (lékařská fakulta) – spojen s potřebami regionu. Ten potřeboval kvalifikované odborníky pro školství, zemědělství a lesnictví, dřevozpracující průmysl (včetně chemického), avšak školy pro jejich přípravu nikdy zřízené nebyly.

Zvláštní pravidlo platilo u přijímacích zkoušek na univerzitě. Pro abiturienty z řad místního obyvatelstva platila regulace, proto většina z nich propadla u přijímacích zkoušek. Otevřené dveře na univerzitu měly děti ruských důstojníků a odborníků. V době Gorbačovovy perestrojky byla konečně publikována statistika, která odhalila nízkou úroveň vzdělanosti v Zakarpatské oblasti. Podle počtu odborníků s vysokoškolským vzděláním se oblast ocitla na posledním místě na Ukrajině. Odborná a poměrně dobře placená místa byla zaplněna kádry z východu. Odborníci z řad místního obyvatelstva, kterým se podařilo získat vzdělání na Ukrajině nebo v Rusku, se museli spokojit s druhořadým umístěním, nebo odejít z regionu, což většinou udělali. Byla to cílevědomá politika sovětského režimu, zaměřená na urychlené odnárodňování a vytvoření „nového společenství“ – jednotného „sovětského národa“, zbaveného „místních národních předsudků“. Avšak krach sovětského režimu začátkem 90. let ukázal pravý opak, Rusíni se začali hlásit o svá práva – i když pět minut po dvanáctě...

IVAN POP

(Zdroj: e-rusynFORUM)

Studie historika a archiváře DAVIDA HUBENÉHO pokračuje druhou částí. Podnětný text zazněl na mezinárodní konferenci Od krize ke krizi, kterou pořádal Historický ústav AV ČR a Národní archiv koncem září loňského roku. Autor se dlouhodobě zabývá dějinami Podkarpatské Rusi se zaměřením zejména na dobu první republiky.

Počátky československé státní policie v Užhorodě v letech 1919–1921

(Pokračování z č. 4/2020)

Na cestě k postátnění

S ohledem na výše uvedené problémy užhorodské městské policie se zákonitě brzy objevily úvahy o jejím postátnění. Obdobný problém trápil československou správu i na dalších místech republiky, tudíž brzy následovalo legislativní řešení. S platností od 31. března 1920 byl vydán zákon č. 165/1920 Sb. z. a n., jenž vládu zmocnil na dobu pěti let k tomu, aby mohla zřizovat státní policejní úřady „kdekoliv toho sezná potřebu“ (§ 1). Nově vzniklé státní policejní úřady měly obvykle převzít dosavadní obor působnosti obecní (městské) policie a okresní správy politické ve věcech policejní správy. Úkolem bylo dohlížet na „veřejnou bezpečnost a vnitřní klid, starati se o bezpečnost osob a majetku, udržovati veřejný řád a vésti v patrnosti obyvatelstvo a cizince“, přičemž z působnosti obecní policie se přebíral dohled nad mravnostními a čeledními záležitostmi (§ 2). Zákon dále stanovil pravidla příspěvku obcí na nově vzniklé státní policejní úřady, včetně přenechání stávajících budov a zařízení dosavadních obecních policií (§ 3). Poslední paragraf zákona určil jako provádějící resorty ministerstva vnitra a financí (§ 6).

Využití zákona pro Podkarpatskou Rus se diskutovalo od léta 1920, kdy probíhala jednání mezi Ministerstvem vnitra, Ministerstvem financí a Policejním ředitelstvím v Praze. Předložený návrh sice vláda v říjnu 1920 schválila, ale jeho realizace se protahovala. Přitom zpráva Civilní správy z 9. srpna 1920 byla více než alarmující, neboť informovala Ministerstvo vnitra, že městské policie jsou odborně nevyhovující a část užhorodského kapitanátu musela být propuštěna pro nespolehlivost. Prakticky každodenně docházely zprávy o zločinech, které nebylo možno stíhat právě pro odbornou nezpůsobilost policejních orgánů, a vedení města Užhorod v této otázce bylo záměrně pasivní. Hrozilo, že obyvatelstvo bude ze vzrůstající kriminality vinit státní správu. Civilní správa proto několik policistů přijala na vlastní náklad jako státní, a to v Užhorodu, Mukačevo a Berehovu. Ostatně v Berehovu dokonce došlo ke stávce mizerně placených městských strážníků, která byla odstraněna až na zákrok státní správy, ba podobná akce hrozila i v Užhorodu. V této věci fungovala spolupráce s vojenskou policií, která na Podkarpatské Rusi v některých ohledech nahrazovala civilní policii, ale počítalo se s jejím brzkým zrušením. Možnosti řešení této situace tedy bylo prodloužení života vojenské policie nebo postátnění městských policií. Četnictvo mělo dost vlastních starostí, jak vůbec obsadit plánované stanice, natož zachraňovat bezpečnostní situaci ve městech, kam původně nezamýšlelo nikoho umístit.

Přes shora uvedené problémy si městská policie v Užhorodě, na rozdíl od dalších podkarpatoruských měst, vystačila na udržování veřejného pořádku sama a jen v mimořádných případech (např. demonstrace) si policejní kapitanát měl písemně vyžádat asistenci od posádkového velitele. Strážníkům však dle hlášení ze 4. března 1921 chyběly helmice, „jednak co odznak strážníka ve službě, jednak pro jeho ochranu v event. demonstracích nebo zakročování vůbec.“

Návrh na využití zákona č. 165/1920 Sb. z. a n. přišel tedy na podzim 1920, kdy Ministerstvo vnitra informovalo Předsednictvo ministerské rady, že chce postátnit policie v Berehovu, Chustu, Mukačevo a Užhorodě, přičemž nejprve mělo vzniknout v Užhorodě policejní ředitelství a posléze mělo být doplněno komisařstvími v ostatních jmenovaných městech. Výnosem Ministerstva vnitra ze dne 31. prosince 1920 byla Civilní správa vyzvána, aby podala příslušné návrhy. Na reorganizaci policejní služby tlačil i guvernér Grigorij Žatkovič. Zde se však ihned narazilo na problémy s finanční stránkou věci, neboť státní rozpočet na rok 1921 s touto položkou nepočítal, ale viceguvernér byl přesto Ministerstvem vnitra vyzván v únoru 1921, aby při respektování mezi státního rozpočtu pro rok 1921 ihned zřídil užhorodské policejní ředitelství: „Jeho další vybudování státi se může až v roce 1922.“ To se ovšem snaže napíše, než vykoná, tudíž v březnu 1921 muselo Ministerstvo vnitra urgovat viceguvernéra o předložení příslušného návrhu.

Samotný návrh byl patrně podán až na přelomu jara a léta 1921. Zdůrazňovalo se v něm, že stávající užhorodský hlavní policejní kapitanát působí ve městě od roku 1908, kdy sestával zcela z maďarského personálu, který byl počátkem roku 1919 částečně propuštěn nebo dán magistrátu k dispozici. Někteří jeho úředníci sami složili své funkce, popř. přímo opustili území republiky, načež město přijalo několik nových sil, které ovšem již byly z části obměněny a doplněny. Kapitanát však zůstal celkově personálně poddimenzován. Civilní správa kapitanát zesílala dosazením několika spolehlivých úředníků, agentů a strážníků, aby čelili maďarské iredentě, ale také z toho důvodu, že město samotné nejevilo zájem o zkvalitnění práce kapitanátu. V městě tedy působili jak městští, tak státní zaměstnanci pracující u téhož bezpečnostního úřadu. U státních policistů to bylo ošetřeno prozatímním nebo smluvním poměrem. Dlouhodobě takový konglomerát fungovat nemohl. Navíc Užhorod se měl stát centrem státní policie a v ostatních městech Podkarpatské Rusi měly fungovat užhorodskému policejnímu ředitelství podřízená policejní komisařství.

Dobová pohlednice z Podkarpatské Rusi

Určité problémy s etatizací užhorodské policie dělalo město, které (údajně) neznalo příslušné zákonné normy a obávalo se, že zřízením státní policie budou jeho příjmy zkráceny, ale po několika osobních intervencích policejního referenta Civilní správy se podařilo věc osvětlit a město bylo ochotno přispívat na fungování státní policie tou částkou, kterou dosud vynakládalo na udržování městské policie, včetně poskytnutí dosavadních prostor a inventáře. Kromě toho, že nově zamýšlenému policejnímu úřadu bylo třeba rozšířit místní působnost, bylo potřeba pozměnit i stávající strukturu kapitanátu sestávající se z oddělení: prezidiálního, kriminálního, trestního, živnostenského, pasového, detektivního, vojenské evidence, inspektorátu, exhibitu a výpravy. Upraven měl být též systém policejního soudnictví a zamýšlelo se zrušení úloh ryze administrativní povahy, které by přešly na magistrát.

Podle návrhu spadalo jmenování policejního ředitele do pravomoci Ministerstva vnitra, ale služebně byl podřízen šéfovi Civilní správy. Ředitel měl disponovat právem podávat periodické zprávy Ministerstvu vnitra. Řediteli by podléhala všechna policejní oddělení ředitelství, policejní komisařství, policejní pohraniční expozitury a okresní komisařství, pokud by byla zřízena. Ředitel měl velet oběma strážím bezpečnosti (uniformované i neuniformované), dále by jmenoval přednosta jednotlivých oddělení a další personál, včetně ústředního inspektora pověřeného vedením sboru stráže bezpečnosti. Náměstka ředitele ustavovalo rovněž Ministerstvo vnitra, ale jeho agendu již určoval policejní ředitel. Organizace a předpisy nového ředitelství měly být tytéž, které platily pro Policejní ředitelství v Praze.

Původně se očekávalo, že pro Užhorod, Mukačevo, Berehovo a Chustu bude vyčleněno 60 příslušníků uniformované stráže bezpečnosti, což bylo Civilní správou v září 1921né, neboť jen samotný Užhorod si podle jejího názoru žádal 100 pěších strážníků a 34 jízdních policistů.

Pokračování na straně 12

Počátky československé státní policie...

Dokončení ze strany 11

Civilní správa Podkarpatské Rusi narážela ve snaze o postátnění policie na finanční problémy, které ji vedly k rozhodnutí postátnit v první řadě pouze policii v Užhorodě. Civilní správa Podkarpatské Rusi zdůvodňovala ve své zprávě Předsednictvu ministerské rady z 12. října 1921, proč byl dosud podán návrh na postátnění policie pouze v Užhorodě, neboť v rozpočtu nebyl dostatek vyčleněných peněz: „Nehledě ani k tomu, že počet systemizovaných míst, obzvláště policejní stráže a policejních agentů jakožto nejdůležitějších sborů, jest naprosto nedostatečný a stěží by snad vyhovoval po-

třebám Užhorodu samého, ne však celému území Podkarpatské Rusi, myšleno je ve státním rozpočtu na celkové potřeby policejní tak nedostatečnou mírou, že ani nejnnutnější a nejprimitivnější potřeby nelze opatřiti.“ Civilní správa Podkarpatské Rusi by přitom velmi ráda postátnila policejní sbory ještě v Mukačevu, Berehovu a Chustu, ale nebyla to jen otázka pro Ministerstvo vnitra, ale také pro Ministerstvo financí, které obvykle bylo proti jakýmkoliv dalším výdajům. Prozatím se tedy Civilní správa musela spokojit jen se státním policejním úřadem v Užhorodě, který by působil nejen v samotném Užhorodu, ale též v obcích Nižní Domanice, Radvanky a Bolotina Radvanská. Policejní ředitelství mělo být do dokončení novostavby určené přímo policejnímu úřadu umístěno v pronájmu

v kavárně Alžběta, která měla projít nutnými stavebními opravami, a v prostorách magistrátní budovy.

Plánů na postátnění podkarpatoruské policie si sice všiml i tisk v českých zemích, ale nevěnoval mu velkou pozornost. Zato místní tisk uprostřed léta 1921 informoval o údajných plánech na podřízení podkarpatoruského území pravomoci košického policejního ředitelství. Jelikož v Košicích již byla např. společná soudní tabule a obchodní a průmyslová komora, nebylo to vůbec přátelecky vnímáno. Ovšem další noviny tuto zprávu zase vyvracely s poukazem na skutečnost, že bezpečnost ve městech je velmi vysoká s výjimkou Verchoviny, kde by těžko uspělo košické policejní ředitelství.

DAVID HUBENÝ

Pokračování v příštím čísle

Na Zakarpatí se vrátila Premier Liha

Nejvyšší fotbalová soutěž má na Zakarpatí už letitou tradici. Vrátime-li se do časů ČSR, v sezoně 1936/1937 si SK Rusj Užhorod zahrál 1. ligu československé kopané. Dvakrát tenkrát porazil Moravskou Slavii Brno, jednou slavnou Viktorku Žižkov. S mistrovskou pražskou Slavií doma prohrál čestně jen 0:2.

V sovětské éře se ovšem na Zakarpatí hrály pouze nižší fotbalové soutěže. Zato po vzniku samostatné Ukrajiny si FK Hoverla Užhorod, hlásící se k tradicím SK Rusj, zahrála celkem devět sezon mezi ukrajinskou elitou. Tato éra ovšem skončila ekonomickým krachem klubu v roce 2016. Kdo by si tenkrát pomyslel, že za pouhé čtyři roky se Premier Liha na Zakarpatí vrátí!

Senzační úspěch venkovského klubu

V loňském roce se však zápasy kvalitní Premier Lihy, jak se ukrajinská 1. liga nazývá, v Užhorodě překvapivě hrály zase. Ne však zásluhou některého místního klubu, ty zdaleka nemají potřebnou výkonnost. Nýbrž díky perifernímu klubu FC Minaj z třítisícové obce sousedící s Užhorodem. Připomeňme, že soupeři na Zakarpatí přijížděli z nepochybně větších míst – Kyjev má 2,9 milionu obyvatel, Lvov přes 720 tisíc, Černigov 286 tisíc, Poltava 285 tisíc...

Zdá se to neuvěřitelné, ale minajský klub vznikl teprve v roce 2015, a teď už hraje mezi ukrajinskou špičkou! Důkaz, že kde jsou peníze, chuť a vůle, k nim mocní a schopní lidé, tam jde skoro všechno...

Po předloňském 4. místě ve druhé lize, zvané Perša liha, se vloni FC Minaj vyšvihl na čelo tabulky a soutěž zaslouženě vyhrál! Spolu s druhým FK Ruch Vynnyky a třetím FK Ingulec Petrovo poté postoupil do Premier Lihy.

To byla prvotřídní senzace. Tuzemským příznivcům fotbalu úspěch FC Minaj asi připomene někdejší působení Chmelu Blšany či Petry Drnovice, taky vesnických klubů, v naší 1. lize.

Zatím dvě ligové výhry

Premier Liha je v době uzávěrky tohoto čísla ve své polovině a FC Minaj zatím vyhrál dva zápasy – FK Olexandrii zdolal 1:0 a FK Dnipro 3:2. Vždy „doma“, což uvádíme v uvozovkách, protože domácí hřiště Minaj Arena s kapacitou 2 000 diváků nevyhovuje požadavkům pro nejvyšší soutěž ukrajinského fotbalu. Proto FC Minaj přesídlil na necelých šest kilometrů vzdálený zmodernizovaný užhorodský stadion Avanhard s umělým osvětlením, kam se vejde 12 000 platících diváků.

Čtyřikrát FC Minaj v lize remizoval. V Petrovu 1:1, v Kovalivce 2:2, v Užhorodě s Ruchem Vynnyky 0:0 a v Poltavě 1:1.

Dynamo a Šachtar – jiná kvalita

Zatím šestkrát modrobílí z užhorodské periferie prohráli. V Kyjevě s Olimpikem Doněck 0:3 (Olimpik a Šachtar Doněck musejí vzhledem k aktuální politické situaci hrát v hlavním městě Ukrajiny, Zorja Luhansk zase v Záporoží).

Se slavným domácím Dynamem Kyjev prohráli borci ze Zakarpatí vysoko 0:4. V Užhorodě padli s Mariupolem 0:1, v Černigově 0:1, v Užhorodě se Zorjou Luhansk hladce 0:3 a v Kyjevě se slavným Šachtarem Doněck drtvě 1:5. Chybí výsledek odloženého derby ze hřiště FK Lvov.

Tabulku po polovině sezóny vedlo Dynamo Kyjev o jediný bod před Šachtarem Doněck, což se – vzhledem k ekonomické síle a kvalitě profesionálních hráčů obou klubů – dalo očekávat. Třetí byla s odstupem překvapivě Desna Černigov.

FC Minaj s deseti body držel 11. místo, které ještě zajišťuje setrvání v Premier Lize.

Šest branek FC Minaj nastřílel Anatolij Nurijev, dvě vstřelil Anton Šinděr, jednu Vasyl Pinjaško. Pravda, těch přesných tref mohlo být i víc...

Tváře FC Minaj

Ligové mužstvo vede trenér Vasyl Kobin, rodák ze Zakarpatí a jedenáctinásobný reprezentant Ukrajiny, s ním pak asistenti Mikola Cimbala a Ivan Ostapov.

Prezidentem klubu je úspěšný podnikatel z dvacet kilometrů vzdáleného Čopu Valerij Peresoljak, viceprezidentem Jevhen Plavajko. V osmičlenném vrcholném managementu klubu najdeme i tři ženy – Olexandru Arťuchinu, Liliju Mizun a Olexandru Těrembec.

Kromě ukrajinských fotbalistů podepsali v Minaji profi smlouvu také obránce Shemmi Maembe ze Zambie, útočník ázerbájdžánského původu Rustam Achmedzade, záložníci Tercious Malepe z Jihoafrické republiky s Edgarem Caparrósem ze Španělska a stoper Mislav Matič z Chorvatska.

Přestupová bomba

Doslova přestupovou bombu pak management FC Minaj připravil na sklonku minulého roku. Mužstvo totiž posílil zkušený útočník Arťom Milevskij, padesátinásobný

reprezentant Ukrajiny a střelec osmi reprezentačních branek. Z bohatého výčtu klubů, kterými tento internacionál prošel, připomeňme aspoň Dynamo Kyjev, chorvatský Hajduk Split, rumunskou Concordii, maďarskou Kisvárdu a naposledy běloruské Dynamo Brest.

V každém případě udělají fotbalisté FC Minaj jistě vše pro to, aby účast v nejvyšší ukrajinské soutěži pro Zakarpatí zachovali. Byl by to další zcela mimořádný úspěch ambiciózního klubu, který existuje teprve šest let.

ALEŠ PIVODA

Александр Духович

85 років од одкрытя русиньской гімназії в Пряшові

„Не просиме златы горы, лісы, не жадаме одпустити нам дані, ани поміч про людей без роботы, не жобреме алмужну,“ писав владыка Гойдич чехословацькій владі з пожадавок, жебы зрядити гімназію про Русинів у Пряшові. Тот рік припоманеме собі 85 років од часу, коли было схвалене заснованя русиньской гімназії в центрі Пряшівской Руси.

Довга путь ку гімназії

Бой о гімназію про Русинів вів ся уж в 1920-ых роках, за першой Чехословацькой републіки. Подарило ся то аж в році 1936. Довгоды русиньскы штуденты мали свої гімназії лем на Підкарпатській Руси. Лемковина так само жадну свою русиньську гімназію не мала.

В 1930-ых роках ініціативу за одкрытя гімназії представляв Федор Ройкович, священник в Лютині, ініціатор одкупління Руського дому в Пряшові, председа Руськой народной рады в Пряшові.

Кедаже ся не подарило отворити державну руську гімназію, приступило ся ку способу отворіня приватной гімназії. Реалізацію проекту взяло на себе Общество руськой молодежи на Словакії. Ініціатором того общества був Іван Пещак і Діонізій Ройкович, сын Федора Ройковича. Замір одкрыти гімназію був сформулований у вызві, котра была надрукована у втогыдшніх карпаторуських новинках. Русини на то реагвали позітивно і підтримали того діло.

Общество руськой молодежи зорганізовало приправный выбор, котрый ся з писмами збернув до вшыткых втогыдшніх русиньских обществ, жебы делеговати по двох членів. За председа выбору був зволений Федор Ройкович, секретарьом став Іван Пещак. Іщі 1-го децембра в 1935-ім році газета Русское Слово опублікувала статю о характері будучой гімназії. В ній ся писало, же гімназія бы могла быти приватна з правом публічности, то значить, же вшыткы документи, котры будуть выданы в гімназії, стануть ся рівноцінныма гімназіям по цілій ЧСР.

1-го марца 1936-го року з ініціативы споминаного общества і Союзу руських учітелів в Пряшові був выголошений Меморандум восьмох організацій, адресований председови Чехословацькой влады Міланови Годжови в Празі. Меморандум був посланий через Павла Гойдича Міністерству школ і народной освіты і председови влады.

Таку інштитуцію, як была гімназія, могла втогыды отворити лем держава, окрес або церьков. Приправный выбор в тім часі послава свого председа Федора Ройковича і секретаря Івана Пещака ку єпіскопови Павлови Гойдичови, жебы го попросили взяти над гімназіюв покровительство. Єпіскоп з радостьов прияв тому велику задачу. І так довгочекана гімназія дістала назву Грекокатолицька руська реална гімназія. З єпархійов був підписаний договір, на основі котрого ся завязує отворити гімназію і взяти над ньюв покровительство з тым условієм, же не возьме на себе фінанчны діла.

В писмі президентови Томашови Гарікови Масарікови, окрім іншого, владыка Гойдич написав: „Не просиме златы горы, лісы, не жадаме одпустити нам дані, ани поміч про людей без роботы, не жобреме алмужну. Жадаме лем того, што нам давать Конституція на основі природного права – абы русиньскы діти в русиньских селах могли ся учіти по русиньскы.“

Міністерство школьства і народной освіты в Празі наслідно потвердило проект єпархії на основаня гімназії. На 10-го мая была скликана громада, де взяли участь Русини Пряшівщини. Участвны выслушали текст писма з Міністерства школьства і народной освіты о схваліно одкрытя гімназії і назвы Грекокатолицька руська реална гімназія в Пряшові.

Коротка історія русиньской гімназії

Так выникла Грекокатолицька руська реална гімназія в Пряшові, котра зачала навчаня в школьскім році 1936–1937.

Языком навчаня став руськый язык. Першым директором гімназії ся став доктор Николай Бобак а од половины мая 1945-го аж до 1953-го року був директором Алексей Фаринич. Найвеце ся заслужили на выбудованю русиньской гімназії єпіскоп Гойдич, адвокат Іван Пещак, лікарь Діонізій Ройкович і Павел Дубай. Николай Бобак пізніше, у 1944-ім році, коли вышлі із гімназії першы абітурьенты, повів: 1936-ый рік є в історії карпатських Русинів такый важный, як 1862-ый про словацькый народ.“ Думає тым рік, коли была заснована перша словацькы і перша русиньска гімназія на території днешньої Словакії.

По тім, што вышла інформація в русиньских новинках, же выникать русиньска гімназія в Пряшові, пришло на банковий рахунок гімназії в першых двох тыжднях 20 тисяч корун, і в далшых тыжднях ся сума збірок од спонзорів, родічів, інтелігенції, жывнотників, рольників і сел звекшыла двараз. На кінцю рока 1936 уж было в банці 50 тисяч корун.

Держава зачала підпорьовати школу аж од 1942-го року, вже за Словацького штату. По роспаді Чехословацькой републіки у 1939-ім році ся гімназія дістала до немилости фашистичной державы, єпіскоп Гойдич дві класы переніс до своей резиденції а далшы дві до арендованого дому. І назва школы ся змінила. Од школьського року 1939 – 1940 то была Грекокатолицька руська гімназія. По войні школа зясь дістала нову назву – Штатна руська гімназія.

В 1953-ім році в рамках реформы чехословацького школьства гімназія про Русинів зникла. Єй послідні класы были приеднаны ку Єденадцятьрічній середній школі з навчалным языком словацькым, но руськый язык в тых класах був змінений на український.

Од року 1956 была гімназія злучена із основнов школов. Школьскый рік 1957 – 1958 значів про школу далшу трансформацію, кеда з ньюй выникла III. Єденадцятьрічна середня школа у Пряшові а од року 1961 то была Середня обще-освітня школа. Наконєць од року 1969 то была окрема Гімназія Тараса Шевченка із навчалным языком українськым, і окрема основна школа. Днесь є то знова Споена основна школа і гімназія Тараса Шевченка із навчалным языком українськым.

Школа ся Русинам не вернула

Перед семома роками Містна організація Русиньской оброды на Словацьку в Пряшові обернула ся своїм писмом на сучасного зряджователя школы, котрым є Пряшівскый самосправный край, зо жадостьов, жебы на школі, котра выникла як школа про Русинів, де все ходили і ходять головно русиньскы діти, были дозволены русиньскы класы, або ходем навчаня русиньского языка, історії і культуры.

На писмо, на котре мала прийти ці уж позітивна або негати́вна одповідь, дондєсь Пряшівскый самосправный край не одповів. Зо закона має уряд обовязок одповідати до 30-ох днів.

Руська гімназія в Пряшові была перша гімназія в історії Русинів Пряшівщини. Пізніше выникла і гімназія в Міджілабірцях, котра ся по часі перенесла до Гуменного. Пряшівска гімназія выховала много абсолвентів, котры успішно залучили ся до жывота сполочности.

Ці ся до ньюй даколи верне русиньске навчаня, зіставать вопросом. Но реалітов є, же хочь суть днесь Русини третьюв найвекшых народностнов меншынов на Словакії, хочь їх число каждым списованьом жьтелів росло, дотепь не мають ани єдну середню школу, а зо сітьов основных і матерьских школ з навчалным языком русиньськым або навчаньом русиньского языка є то так само слабе. Притім без выховы далшых генерацій, без навчаня материньского языка, нашой кіріліці, лем тяжко можеме надіяты ся на будучность, а скоріше можеме очековати далшу асіміляцію.

Těším se, až se budeme zase scházet

Vzpomínám, protože jsem se právě znovu vrátila k dočtení posledního čísla časopisu. Vždy ho nejdříve projedu a pak se ke čtení ještě vracím. A uvědomila jsem si, jak ta Podkarpatská Rus ve mně stále rezonuje, když jsem o ní od mala doma slýchávala... A také ráda navštěvuji pravoslavné kostelíky – nejbližší mám na Olšanech – a vždy tam zapálím svíčku, hlavně o Vánocích.

Taky mě ranila zpráva o vyhořelém kostele na Petříně a nedalo mi, abych nějakou částku neposlala. Sběrka má dost velký ohlas a dokumenty o tom, jak vypadal, existují, tak se kostel jistě podaří obnovit.

Těším se, až se zas budeme moci scházet, zatím to hned tak nebude... Ale vše má svůj konec! Hodně zdraví přeje

Marcela Mecová

Dějepisné téma: připojení Podkarpatska k ČSR

Jsem studentkou osmého ročníku Arcibiskupského gymnázia v Praze a v současnosti píši dějepisnou maturitní práci o připojení Podkarpatské Rusi k Československu v roce 1919 a následném zřízení vojenské diktatury na jejím území. Pro svou práci sháním vhodné přílohy v podobě fotografií, a proto jsem se vás chtěla zeptat, zda nějaké netradiční dobové fotografie nevlastníte a byli byste ochotni poskytnout sken. Mám na mysli zejména fotky politických představitelů G. Žatkoviče, A. Beskida, J. Braščajka, A. Vološina, ale i gen. Henocquea či jeho nástupce gen. Parise, pod jejichž vedením byla zajištěna diktatura vojenské správy.

Anna Termerová

(Pozn. red.: S Aničkou jsme se spojili, něco málo jí poradili a získali od ní slib, že nám svou práci pošle. Rádi otiskneme aspoň část.)

Maminčino vzpomínání

Naše maminka, Marie Hradílková (bytem v Přerově), byla nadšenou abonentkou vašeho časopisu Podkarpatská Rus. Bohužel v listopadu loňského roku zemřela.

Tragický listopad 1938 pro Podkarpatskou Rus

Dokončení ze str. 5

Čtvrtého listopadu vytáhli do užhorodských ulic Maďari, ozdobeni maďarskými trikolorami. Tu a tam zaválaly maďarské národní prapory. Maďarská mládež – není jí vlastně v Užhorodě mnoho – počínala si provokativně. Do ulic vytáhly také temné živly – podezřelé osoby si na prsa navěsily největší maďarské trikolory. Teprve, když vojenské velitelství ohrozilo ráznými vojenskými opatřeními, když ulicemi města projely kulometné čety a tanky,

Prožila na Podkarpatské Rusi krásné období, totiž své mládí, a proto až do posledních chvil vroucně vzpomínala.

Zbyněk Hradílek

Kde se narodil Štefan Hevák?

Ozval se nám podkarpatský sportovní trenér a publicista O. Cepurdej s dotazem k článku V. Zápotockého ve 4. čísle loňského ročníku PR. Velice nás těší, že nás čtou i na Podkarpatsku. A jak jsme zjistili, když jsme si klikli na internetový odkaz, který nám pisatel dopisu zaslal, věnují se v periodiku PROZAK, kde publikuje – mj. i historii podkarpatského sportu.

Доброго дня! З великим задоволенням читаю Ваш журнал Подкарпатська Рус, дякую за змістовні матеріали. Я вивчаю історію лижного спорту на Подкарпатській Русі.

Хотів би Вас запитати: – у 4 номері 2020 року на стор.9 пан Владімір Запотоцький пише, що лижник Степан Гевак (Štěpán Hevák) народився у Мукачеві, а пізніше був організатором змагань у Воловці. Але всі чеські джерела і Інтернеті стверджують, що Гевак народився в Йлемніці (Jilemnice). Якими джерелами користувався пан Владімір, стверджуючи це? Може в нього є додаткові матеріали з історії лижного спорту в Підкарпатській Русі?

<http://prozak.info/Istoriya/Cepurdej-Voloveckomu-tramplinu-ne-150-rokiv-a-vs-ogo-90>

Олександр Цепурдей

(S velkým potěšením čtu váš časopis Podkarpatská Rus, děkuji za smysluplné materiály. Studuji historii lyžařského sportu na Podkarpatské Rusi. Chci se vás zeptat: V č. 4 ročníku 2020 PR na str. 9 píše pan Vladimír Zápotocký, že lyžař Štěpán Hevák se narodil v Mukačevu, a později byl organizátorem závodů ve Volovci. Ale všechny zdroje i internet tvrdí, že Hevák se narodil v Jilemnici. Jaké zdroje měl dispozici pan Zápotocký, že tvrdí něco jiného? Možná má nějaké doplňující materiály z historie lyžařského sportu na Podkarpatské Rusi? S úctou Olexandr Cepurdej)

K otázce o místě narození lyžaře Š. Heváka jsme požádali o komentář autora zmíněného článku.

nastal poměrně klid. Noc na pátek byla úplně klidná, lidé, asi unaveni starostmi a vzrušením, neměli více sil na procházky. Město usnulo těžkým snem.

Maďari dostávají kraj, do něhož shlížejí zasněžené vrcholky Karpatsko Potiskou nížinou. V létě, bohatém na deště, se tam všude v četných kalužích a močálech brodí rodiny vtrvalých čápů. Je to kraj ohnivých květů slunečnic, kukuřičných polí, obrovských plodů dýní a melounů. Podkarpatským Rusínům zůstávají jejich hory, jejich bohaté lesy a jejich překrásné poloniny. Přes krutou ránu, kterou země právě utřila, je naděje, že může dále žít, vzhdyt Švýcarsko není ani tak bohaté, a přece žije a prospívá staletí. Podkarpatská Rus však

Ještě ke Štěpánu Hevákovi

V dodatkovém třináctém dílu o rusínských sportovcích (PR č. 4/2020) jsem přidal i řádky o Čechách, co se na Podkarpatské Rusi narodili, anebo tam v dospělosti sloužili a reprezentovali Československo na nejvyšší úrovni. Především na Olympijských hrách.

Potěšil mě zájem a pokouším se rozšířit či napravit původní text o Štěpánu Hevákovi z toho dílu. S rozdílným údajem o místě narození se totiž na mě obrátil odborník, lyžařský trenér a historik pan Olexandr Cepurdej. Proto doplňuji. V materiálech někdejšího předsedy lyžařského svazu ČSR (a předsedy lyžařů ve Slavii) ing. Antonína Jaurise a pořadatele lyžařských, sáňkařských a hokejových akcí na Slovensku a Podkarpatské Rusi Miloslava Slavíka-Tatranského se tento závodník **narodil v Mukačevu a v Jilemnici byl** (téhož roku) **až pokřtěn**.

Hevák, závodník, trenér, funkcionář i organizátor na sebe upozornil jako šestnáctiletý dorostenec v roce 1912 v místních lyžařských závodech ve Valteřicích, kde s rodící žil. Od roku 1920 už byl pravidelným reprezentantem ČSR. Jako běžecký vytrvalec skončil na Olympijských hrách 1924 v Chamonix v lyžařském maratonu třináctý, hned za skandinávskou elitou z Norska, Švédska a Finska. Mohl reprezentovat dál, ale obrátil pozornost na trénování mládeže a organizování závodů pro ni. Spolupracoval hlavně s pražskou Slavií (která měla čelné funkcionáře tohoto odvětví na nejvyšší úrovni).

S architektem Jarolímekem ještě spolupracoval na dvou projektech skokanských můstků. Ve Volovci (1940 a 1941) už závody sledovat nemohl. Území připadlo Maďarsku. Zato v Senohrabech u Prahy byl účasten. Dopisem svazovým orgánům na konci jarní sezóny 1941 se ze zdravotních důvodů vyvázal ze všech aktivit ve prospěch těchto sportovních odvětví. Tím jeho sportovní stopa mizí.

VLADIMÍR ZÁPOTOCKÝ

bude potřebovat ještě více než v uplynulém dvacetiletí pilných rukou. Má však také zapotřebí hodně peněz na investice. Nové železnice a silnice spojí zemi se světem, otevrou se krásy turistům a její přírodní bohatství přemyslu a obchodu. Odvážní soukromí podnikatelé najdou tu, až se vše trochu uklidní, dobrou příležitost k investicím.

Moje poznámka: Po střídání vládců od roku 1945 upadala tato země vždy z bláta do louže, až se to týká Maďarů či Ukrajinců. Ve městech panuje ve výstavbě stagnace i v centru města. Což ovšem vyhovuje mé nostalgické letoře, protože jsem navštívil dlouho po válce město ve stejném stavu jako před ní.

JAN ROMAN